

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra bohemistiky

Lenka Koplíková

**MOTIV SESTUPU DO PODSVĚTÍ V ČESKÉ
STŘEDOVĚKÉ LITERATUŘE**
(bakalářská diplomová práce)

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2011

PALACKÝ UNIVERSITY IN OLOMOUC
FACULTY OF ARTS
Department of Czech Studies

Lenka Koplíková

**THE MOTIVE OF DESCENT INTO THE UNDERWORLD
IN CZECH MEDIEVAL LITERATURE
(Bachelor thesis)**

Supervisor: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím pouze uvedených pramenů a literatury. Rozsah práce činí 101 248 znaků včetně mezer. V práci je citováno dle normy ISO 690.

V Olomouci dne 8. dubna 2011

.....

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce, Mgr. Janě Kolářové, Ph.D.,
za odborné vedení, ochotné poskytnutí cenných rad a za čas, který mi věnovala.

Obsah

Úvod	6
1 Svět v podsvětí.....	7
1.1 Obraz podsvětí v nejstarších civilizacích	7
1.2 Země mrtvých v Řecku a Římě	10
1.3 Peklo podle Bible	12
1.4 Středověký pohled na peklo	14
1.5 Pekelné baroko a „rozumné“ osvícenství.....	16
1.6 Dekadentní 19. století.....	18
1.7 Peklo v současnosti.....	19
2 Motiv sestupu do podsvětí ve vybraných dílech světové literatury.....	21
2.1 Vergiliova <i>Aeneis</i>	21
2.2 Příběhy Lúkiána ze Samosaty	24
2.3 Dantova <i>Božská komedie</i>	28
3 Motiv sestupu do podsvětí v české středověké literatuře.....	35
3.1 <i>Čtenie Nikodémovo</i>	35
3.2 <i>Jiříkovo vidění</i>	38
Závěr	43
Anotace	47
Seznam použité literatury	49

Úvod

K lidské přirozenosti patří zvědavost, proto není divu, že člověk chce zkoumat a navštěvovat místa, která jsou mu zapovězena, tudíž jsou pro něj neznámá. Touha po odhalení těchto tajemství se promítá také do literatury, která zobrazuje sestup do podsvětí. Toto místo je tajemné a často velmi nebezpečné. Pro čtenáře všech dob bylo nepochybně zmíněné téma velmi přitažlivé, jak dokládá celá řada zpracování a modifikací motivu „*katabasis*“ v průběhu staletí. Literatura tohoto druhu seznamovala čtenáře s místy, která vždy nesmírně podněcovala lidskou fantazii, zároveň však vzbuzovala obavy.

Původně patřil motiv sestupu do podsvětí do mytologie, která byla pro člověka své doby velmi důležitá. Mohli bychom tak očekávat, že s vývojem lidského poznání bude tento fenomén postupně ztrácet na síle. Jak se však pokusíme doložit v první části práce zabývající se historií tohoto námětu, opak je pravdou. Víra v nadpřirozeno nakonec není cizí ani současnému člověku.

Těžištěm mé práce jsou dvě díla české středověké literatury, jež téma sestupu do podsvětí zpracovávají. Ke své analýze jsem tedy zvolila texty, o nichž se domnívám, že byly pro další literární vývoj určitým způsobem přínosné a důležité. Konkrétně se jedná o *Čtenie Nikodémovo*, staročeské zpracování biblického apokryfního spisu, a *Jiříkovo vidění*, oblíbené lidové čtení.

Opomenuto nebude ani popsání geneze českých textů z příslušných děl, tedy de facto předloh ze světové literatury, které českým dílům svým vznikem předcházely a českou literaturu tímto způsobem ovlivnily. Z děl řeckého literárního starověku byla vybrána tato díla – *Aeneis* Publia Vergilia Marona a tzv. menippské satiry Lúkiána ze Samosaty, ze středověkého písemnictví pak *Božská komedie* Danta Alighieriho.

Základním pracovním postupem pak bude komparace všech uvedených děl. Budu se snažit všechna díla vzájemně srovnat a vyvodit z nich společné i protichůdné prvky motivu sestupu do podsvětí. Pokusím se tedy vytvořit jakýsi model, který je společný všem zpracováním tohoto motivu, a zároveň pojmenovat a zdůvodnit odchylky od tohoto modelu.

1 Svět v podsvětí

Již od pradávna existuje v rámci lidské víry v posmrtnou existenci představa místa, kam přijdou ti, co nebyli za svého života těmi nejlepšími, kteří konali zlé skutky – místa, jež křesťané nazývají peklem. Nebe nemusí být vždy součástí této víry, ale peklo je jí vždy.

Každá kultura má svou představu o tom, jak takové podsvětí vypadá, avšak všechny společně věří, že posmrtný život je ovlivnitelný i z našeho světa (na klidném odchodu mrtvého do podsvětí máme zásluhu právě my, pozůstalí, neboť pohřeb mrtvého, naše modlitby za něj a oběti bohům jsou velmi důležité) a může se s ním prolínat a setkávat. Často se setkáváme s příběhy, ve kterých se zjevují mrtví, aby nás varovali, ale mohou mít také jiné úmysly. Existuje ovšem i mnoho příběhů opačných, jejichž hrdinové, aniž by sami byli mrtví, sestupují do podsvětí, aby v něm vykonali určitý úkol.

Peklo či místo posmrtných trestů vždy více vzněcovalo lidskou představivost než nebe, proto kdybychom hledali, našli bychom více uměleckých děl s touto tematikou. Z literatury můžeme jmenovat např. Homérovu *Oddyseu*, Platónova *Faidóna*, Vergiliovu *Aeneidu*, Dantovu *Božskou komedii*, Miltonův *Ztracený ráj* či Goethova *Fausta*. Z dějin umění je to pak *Poslední soud* od Michelangela Buonarrotiho, triptych *Posledního soudu* Hanse Memlinga, *Zahrada pozemských rozkoší* Hieronyma Bosche, *Saturn požírající své děti* Petra Paula Rubense nebo stejný námět *Kronos požírající své děti* Francisca Goyi.

Obraz pekla se však v průběhu staletí různě diferencoval a já bych v následujícím textu chtěla tyto změny stručně přiblížit.

1.1 Obraz podsvětí v nejstarších civilizacích

Mezi první vyspělé civilizace patří Mezopotámie a do tohoto období také spadají první zmínky o podsvětí a posmrtném životě. Na tomto území žily kmeny Sumerů, Akkadů, Babyloňanů a Asyřanů. Všechny měly společnou mytologii a náboženství, přestože své bohy pojmenovával každý kmen, podobně jako Řekové a Římané, jinak.

Ze všech příběhů, které si obyvatelé tohoto území vyprávěli, se dochovaly pouze čtyři, které se nějakým způsobem týkají země mrtvých.

Nejstarším z nich je příběh o sestupu do podsvětí bohyně Inanny, vládkyně nebe a země, za svou sestrou Ereškigal, která zde panovala. Vstup do podsvětí je tvořen sedmi branami se sedmi hlídači. U každé brány musela Inanna odevzdat jeden ze svých šperků, aby byla vpuštěna dále. Ereškigal poté na svou sestru uvalila kletbu. Inanna strávila v podsvětí tři dny a tři noci a po tuto dobu *býk nevešel do krávy, osel neoplodnil oslici a dívku na ulici neoplodnil muž*.¹ Ereškigal svou sestru nakonec propustila pod podmínkou výkupného. Jako výkupné byl poslán Dumuzi, bůh vegetace a Inannina láska, který zůstal v království mrtvých půl roku. Dumuzi pravděpodobně trávil v podsvětí každý rok šest měsíců a poté se opět vrátil na zemi za svou Inannou.

Toto vyprávění se řadí mezi mýty plodnosti a svou obměnu má v téměř každé kultuře – např. v egyptském mýtu o Osírisovi a Ísis či Persefoné a Deméter/Proserpině a Ceres ze starého Řecka/Říma.

Další příběh vypráví o tom, jak si Ereškigal našla manžela. Tím se stal jeden z menších bohů, Nergal. Napadl totiž Ereškigalina vezíra, který přišel vyzvednout pochoutky na slavnost. Vládkyně podsvětí požadovala jeho osobní omluvu, proto přišel Nergal do podsvětí, kde strávil s Ereškigal celý týden v milostných radovánkách. Poté odešel zpět na zemi a slíbil, že se vrátí, což se ale velmi dlouhou dobu nedělo. Proto pro něj nechala Ereškigal poslat, a protože všechny jeho pokusy přelstít svůj osud selhaly, musel jej nakonec naplnit.

Poslední dva příběhy jsou spojeny s nejznámější postavou z mezopotamské literatury – Gilgamešem. Jedním z nich je samotný *Epos o Gilgamešovi*, druhým pak *Gilgameš a dub*.

Epos o Gilgamešovi je neodmyslitelně spjat se strachem ze smrti a se zjištěním, že zabránit se jí prostě nedá. Vyprávění začíná Enkidovou smrtí, který musel zemřít jako trest za to, že společně s Gilgamešem urazil bohyni Inannu. Enkidovu smrt předpoví jeho sen, ve kterém se mu zjeví podsvětí. Po smrti přítele se Gilgameš začne smrti bát, proto se vydá na dlouhou pouť za nesmrtelným mužem. U něj pochopí, že smrt je pevně spojena se životem. Přesto mu svitne naděje, když mu převozník přes vodu smrti prozradí, kde nalezne květinu nesmrtelnosti. Tu mu však ukradne had, takže Gilgameš opět ztrácí svou šanci smrt porazit.²

¹ Turnerová, Alice K. *Historie pekla*. Brno : Jota, 1995. str. 12

² Tematicky končí *Epos o Gilgamešovi* jedenáctou tabulkou, ale v prepisech se ho nějakým nedopatřením podařilo spojit i s tabulkou dvanáctou, která je však obsahově spojena s příběhem *Gilgameš a dub*. Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 16

Příběh o *Gilgamešovi a dubu* vypráví o tom, jak si bohyně Inanna přenesla do svého království strom (do češtiny překládáno jako dub), ve kterém se naneštěstí usídlili ďáblové. Poprosí tedy Gilgameše, který je v tomto příběhu popsán jako její bratr, aby jí pomohl se démonů zbavit. Gilgameš nepřátele zažene, dub porazí a vyrobí z něj pro Inannu trůn a postel. Ta mu za odměnu z dubu vyrobí *pukku* a *mikku* (pravděpodobně bubínek a paličky), kterými Gilgameš svolává své muže ke stavbě města. Urucké ženy však svým nářkem způsobí, že *pukku* a *mikku* propadnou podsvětí. Enkidu je rozhodnut přinést je zpět, neuposlechne však Gilgamešových rad a sám v království smrti zůstane. Na Gilgamešovu prosbu k bohům je podsvětí otevřeno a Enkidův duch mu vylíčí, jak to tam vypadá, a Gilgameš přijímá tuto zprávu se zoufalstvím.

Mezi další vyspělé civilizace starověku patřil Egypt. Celá egyptská kultura je propojena se světem mrtvých a není tedy divu, že jednou z nejznámějších literárních egyptských památek je *Knih mrtvých*. V ní jsou sepsány veškeré instrukce pro pozůstalé, kněží i mrtvé, jak se po smrti chovat, aby byla cesta na onen svět bezpečná a úspěšná. Tuto cestu známe také z jejího vyobrazení na stěnách egyptských hrodek, pyramid. Cesta se začíná nastoupením mrtvého na sluneční loď (loď Ra), která s ním přepluje nebeskou řeku směrem na západ, kde přistane v zemi mrtvých. Nebeskými převozníky jsou ve starověkém Egyptě Agen a Mahaf. Poté musí mrtvý, stejně jako v mezopotámské mytologii, projít sedmi branami, které ho dovedou až do domu Osírida. U každé brány stojí dveřník kontrolující, zda je jméno mrtvého zapsáno v knize mrtvých.

Z Osíridova domu projde mrtvý portály vedoucími do místnosti spravedlnosti, kam ho doprovodí bůh Anúbis. V této místnosti čeká zemřelého zkouška nejtěžší – váhy spravedlnosti. Srdce mrtvého je položeno na misku vah, která je vyvažována pštosím perem. To je symbolem bohyně Maat vládnoucí spravedlnosti a zákonu. Žalobcem je bůh Thot. Mrtvý má možnost obhájit své skutky také slovem, ale váhy vždy rozhodnou. Pokud mrtvý u zkoušky neobstojí, sežere jeho srdce Ammit. Celému tomuto procesu přihlíží ze svého trůnu Osírís³ společně s Ísis a Neftis.

---

³ Kult boha Osírise, jenž vládne podsvětí a soudí nově příchozí, vznikl až v období Střední říše (2130-1570 př. n. l.). Osírís (též Usir) podle mytologie vládl lidu, naučil ho obdělávat půdu a pěstovat víno. To mu záviděl jeho bratr Suteh, který ho rozsekal na kusy a hodil je do Nilu. Osírís byl oživen díky Esetě (Isis), která posbírala části jeho těla, balzamovacímu umění Anupa a obejmutí jeho syna Hora. Po zmrtvýchvstání se stal vládcem podsvětí a každoročně nechá vylít řeku Nil z břehů, aby lidem přinesla úrodu.

Pokud však mrtvý u zkoušky obstojí, může ve svém novém těle vejít do *Sekhet Aaru*. Musí na něj však dávat pozor, jelikož jeho nové tělo není nezranitelné. Rady, jak se ubránit možnému nebezpečí, poskytuje mrtvým právě *Knih mrtvých*. Zde je pak cílem mrtvého proměnit se ve zlatého bažanta, fénixe, volavku, vlaštovku, krokodýla, hada nebo lotos.⁴

Egyptský svět mrtvých je rozdělen na patnáct oblastí, z nichž každé vládne jiný bůh. Některé oblasti jsou k lidem přívětivé, jiné ne. Až do své přeměny se člověk věnuje zemědělství, těžkou práci za něj však mohou vykonávat jeho *šabti*, sochy, které mu pozůstalí vložili do hrobu. Jejich počet se odvíjel od společenského postavení mrtvého – chudý člověk mohl mít pouze jednoho až dva, kdežto u některých králů jich byly nalezeny stovky.

1.2 Země mrtvých v Řecku a Římě

Pojetí podsvětí ve starém Řecku a Římě je velmi podobné. Římané převzali od Řeků Pantheon bohů sídlících na Olympu a přejmenovali je, jejich vlastnosti a schopnosti zůstaly stejné. Oba tyto národy zároveň věřily, že bohové jsou schopni konat dobré i špatné skutky. Římané celou mytologii ještě doplnili o své původní náboženství věřící v to, že každý les, řeka, strom, hospodář, dům či činnost má své božstvo.⁵

Autorem prvního díla pojednávajícího o bozích je Hésiodos a jeho *Theogoniá*, neboli *O původu bohů*. Bohové jsou zde čtenáři představováni podle své hierarchie. V této básni je také poprvé popsán Hádés, ten je složen z Erebu a Tartaru. Tartaros je podle Hésioda obehnán bronzovou zdí a obklopuje ho Noc.

Království mrtvých bychom mohli podle řecko-římské kultury popsat takto – jak již bylo řečeno – Hádés se dělí na Erebos (Temnotu) a Tartaros. Tartaros leží hluboko pod vlastním podsvětím a za své hříchy zde pykají největší hříšníci. Zpočátku jimi byli pouze ti, kteří urazili samotného Dia, vládce bohů. Později se však Tartaros stal „otevřenějším“ místem, kde si svůj trest odpykávali i ostatní hříšníci. Jejich duše však

⁴ Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 19

⁵ Toto náboženství má svůj původ v animismu.

dostala šanci se očistit a mohla si poté vybrat – buď se vrátí na svět v novém těle, nebo vstoupí do Élysia⁶. To je součástí Erebu.

Podsvětí je obklopeno třemi řekami – Stygem⁷ (řekou Hrůzy), Pyriflegethónem (řekou Ohně) a Kokýtem (řekou Nářků). Ty se pak slévají v mocný proud Acherónu (řeky Vzdechů). Vstup duše⁸ do podsvětí začíná právě u řeky Acherón, přes kterou ji musí přepravit Charón. Za svou službu si od duše vyžádá *obolos*, tedy peníz, který se vkládá mrtvému do úst právě pro tento případ. Pokud nebožtík tuto minci nevlastní, zůstává na břehu, odkud pro něj není žádné cesty.

Po cestě přes Acherón stane duše u brány do podsvětí, kterou hlídá Kerberos, pes se třemi hlavami a hadím ocasem. Měl za úkol nikoho nepustit ven z podsvětí. Za branou čeká duši nejvyšší soud od tří Diových synů – Aikose, Mínose a Rhadamanthyse. Podle svých skutků se pak odebere do Erebu či Tartaru. Poté, co duše vykoná očistu, se může rozhodnout, zda zůstane v Élysiu či se vrátí zpět na svět. Pokud se rozhodne pro druhou možnost, musí se napít z Léthé (řeky Zapomnění). Duši v novém těle doprovází do světa lidí Hérμές.

Podsvětí vládne Hádés, syn Krona a Rhey, Diův a Poseidonův bratr. Je bohem, který nikdy nevykonal žádné zlo či bezpráví, ale i přesto ho nenávidí lidé i bohové. Při vyslovení jeho jména mělo údajně člověka postihnout neštěstí, proto byl také pojmenováván jako Plútos či Plútón, neboli „Boháč“⁹. Hádés býval umělci často zobrazován s rohem hojnosti¹⁰ nebo čapkou, která učinila člověka neviditelným, však Hádovo samotné jméno znamená v překladu právě „Neviditelný“. Nejdůležitějším mýtem, ve kterém se Hádés objevuje, je *Únos Proserpiny*.

Proserpina¹¹, dcera Dia a Démétér, byla Hádem unesena do podsvětí. Jako bohyně úrody se každé jaro vrací na zemi za matkou, aby pak na podzim, v období sklizně, opět sestoupila za svým manželem do podsvětí. Její svazek s Hádem zůstal bezdětný.

⁶ Élysijská pole jsou místem blaženosti (často bývají umístěovány na tzv. Ostrovy blažených) a pravým opakem Tartaru.

⁷ Tato řeka je tvořena devíti záhyby. Vergilius ji vnímá jako tu hlavní, podle jiných autorů je pouze Acherónovým přítokem. Styx je skutečnou ponornou řekou v Arkádii.

⁸ Zde je rozdíl mezi egyptskou a řecko-římskou kulturou. Egypťané věřili, že do posmrtného života vstupuje člověk celý, tedy i s tělem, kdežto podle Řeků a Římanů mezi mrtvé vstupuje pouze jejich duše.

⁹ Jako bůh podsvětí vlastnil nerostné bohatství Země.

¹⁰ Mohl také ovlivňovat úrodnost půdy. Tuto vlastnost měl společnou se svou sestrou Démétrou.

¹¹ Řekové ji nazývali Persefónou.

Dalšími obyvateli Hádu jsou Titáni, původní božstvo svržené Diem do podsvětí, a různí démoni a stvůry – např. Medúsa¹², Alastor¹³, Erínyje¹⁴, Kéry¹⁵ či Lamia¹⁶ a Empusa¹⁷.

1.3 Peklo podle Bible

Bible se dělí na *Starý* a *Nový zákon*. Dvě kultury, pro které je *Bible* posvátnou knihou, věří každá v jinou část – Židé uznávají pouze *Starý zákon*, kdežto křesťané obě části. Každý tento náboženský systém má také trochu jiný pohled na to, co se děje s duší mrtvého po smrti.

Židé své mrtvé považovali za nečisté, proto k nim také neměli žádný vztah, neuctívali je, neobětovali jim, ani neočekávali, že se s nimi mohou znovu po smrti setkat, jak tomu bylo u předchozích národů.

To však neznamená, že by nevěřili v peklo. To je v hebrejštině nazýváno še'ol¹⁸ a označuje místo, kde je uloženo tělo mrtvého. Dalším slovem, které se překládá v tomto významu, je geenna. Toto slovo se nejčastěji užívalo v metaforickém smyslu pro nepříjemné záležitosti nebo jako kletba. Do še'olu je možné sestoupit, i z něj opět vystoupit, jak nám dosvědčují verše z *První knihy Mojžíšovy (Genesis)* – *Ve smutku sestoupím za synem do podsvětí!* (Gn 37, 35) – i *První knihy Samuelovy* – *Hospodin usmrcuje i obživuje, do podsvětí přivádí a vyvádí též odtud.* (1S 2, 6). Další doklady bychom mohli najít i v *Žalmech*. Zmínky o podsvětí jsou ve *Starém zákoně* velmi časté. *První kniha Samuelova* dokonce uvádí podobnou představu o světě mrtvých jako v Mezopotámii.

¹² Nejznámější ze tří Gorgon – Sthenó, Euryalé a Medúsa. Jako jediná ze svých sester byla smrtelná. Zabil je Perseus, kterému pomohla uražená Athéna za to, že Poseidón se s Medúsou miloval v jejím chrámu.

¹³ Podobně jako satan u křesťanů svádí lidi k neřestem, za které je pak trestá.

¹⁴ První podsvětní božstvo zrozené z kapek krve a spermatu při souboji Krona a Úrana. Jsou to tři ženské duše (Alektó, Tísifoné a Megaira), mstitelky spravedlnosti, které svou oběť pronásledují, dokud nezešílí nebo ji jiná bytost neočistí. V Římě pak byly ztotožněny s Furiemi.

¹⁵ Jako Kéry jsou označovány bohyně násilné smrti. Původně existovala pouze jedna bohyně, ale jak přibývalo způsobů násilné smrti, přibývalo i bohyň (pro každý druh násilné smrti existuje jedna bohyně).

¹⁶ Přízrak požírající děti. Měla milostný vztah s nejvyšším bohem Diem, ze kterého vzešlo i několik dětí. Za to ji Hera připravila o spánek. Zeus jí dal dar vyjmat si a opět nasazovat oči.

¹⁷ Démon s měděnými nohama a možností měnit svou podobu strašící cestovatele. Živil se lidským masem a krví, kterou lidem vysává ve spánku.

¹⁸ Můžeme ho přeložit také jako hrob nebo jámu, metaforicky se pak používá ve smyslu smutku, zoufalství či dokonce vězení.

Přestože Židé nevěří v posmrtný život, jejich víra ve znovuzkříšení je velmi silná. Mluví o něm *Druhá kniha Makabejská*, konkrétně v sedmé kapitole je popsán příběh rodiny, která odmítla sníst vepřové maso i přes nařízení krále Antiocha. V posledních promluvách sedmi synů se objevuje vyjádření víry v další život – (*Král vesmíru nás vzkřísí k životu novému a věčnému.* – 2 Mak 7, 9). Již samotný počet synů – sedm – naznačuje plnost, tedy naději, že všichni obdrží od Hospodina nový život.¹⁹

V 1. století dochází k reformaci židovského náboženství. Po vzniku *Nového zákona* nastávají spory – konzervativci spolu se saduceji odmítli cizí myšlenku znovuzkříšení, kterou zastávali farizejové.

Peklo i ráj se podle židovského náboženství nacházejí společně ve třetím z deseti nebi. Na toto místo přijdou všichni ti, kteří za svého života porušili jedno z deseti přikázání, stejně jako ti, kteří byli nenasytnými, bezcitnými, zneužívali děti či provozovali čarodějnictví. Peklo je v *Knihách Enochových* popsáno jako místo, kde se zároveň vyskytuje oheň i led. Led je v popisu pekla i podsvětí novou záležitostí, která se v dřívějších kulturách a náboženstvích nevyskytovala. V knize *Hagada* je pak peklo obohaceno o orientální prvky, hady a štíry.

Pro další vývoj náboženství je důležité, že še'ol je součástí dualistického systému nebe a pekla, které jsou každé pevně zakotveny na jiné straně rovnováhy. Jak jsem již dříve uvedla, *Starý zákon* hovoří o pekle často, ovšem neznáme jeho podrobnější popis, jelikož jej neuvádí. Přestože je podsvětí místem mrtvých a nahání strach, není nikde psáno, že by zde mrtví byli mučeni.

Křesťanská nauka o pekle nemá s raným křesťanstvím příliš mnoho společného. Např. apoštol Pavel uvádí seznam těch, kteří za své činy nepřijdou do království nebeského. Jsou jimi smilníci všeho druhu, modláři, homosexuálové, zloději, alkoholici, podvodníci, nactiutřači, čarodějníci, lidé závistiví, hádaví a zlí. Tento výčet najdeme v *Prvním listu Korintským*, *Listu Galatským* a *Listu Efeským*. Pavel však neuvádí, že jejich trestem bude peklo, ale pouze smrt, které se lze vyhnout pouze prostřednictvím křtu spojujícího hříšníka s Kristem a Boží milostí.²⁰

Zmínky o pekle přicházejí až společně s evangelií. V *Markově evangeliu* je peklo zmíněno pouze jednou, a to v promluvě Ježíše ke svým žákům, ve které však peklo není popsáno, ale pouze připomenuto jako místo trestu. Ani Matouš, v jehož

¹⁹ Turnerová, Alice K.. *Cit. d.* str. 48

²⁰ Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 55

evangelium se o pekle hovoří nejvíce, peklo nepopisuje dopodrobna. Hrozba pekla jako místa věčného utrpení za hříchy přišla až z *Lukášova evangelia*. V tomto evangelium také konečně najdeme jeho popis.

Důležitý je pro vznik nauky o pekle pád Lucifera²¹. Ten byl stvořen jako dobrá bytost patřící mezi hlavní anděly, ale pro svou pýchu byl sražen do pekel, kterým nyní vládne. Po svém pádu se stal tak ohavným, nakolik byl předtím krásným, a byl přejmenován na Satana. Přisuzuje se mu veškerá odpovědnost za nenávisť proti křesťanství. Ve *Zjevení Janově* je předpovězeno, že na konci věků bude poražen. Satan se může zjevovat v několika podobách, které byly popsány v *Bibli*, např. jako had, který svedl Evu k prvnímu hříchu, anděl či démon pokušitel sloužící Bohu, svůdce Ježíše na poušti, nepřítel škodící celému lidstvu. Jeho pojmenování nebylo až do středověku jednotné. Měl různá jména jako Satanel, Beliar/Belial, Belzebub/Belzeboul, Mastema či Azazel.²² Postava Satana se objevuje i ve *Starém zákoně*. Vystupuje zde jako božský služebník usilující o lidské hříchy, ale nikdy se neprotiví přání samotného Hospodina.

Satanovi jsou podřízeni různí démoni. Jsou to škodliví duchové, jejichž vznik byl podmíněn pádem andělů. Žijí v říši, která je protikladem ke království Božímu, a způsobují lidstvu veškerá neštěstí a nemoci.²³ Postupně byly řady démonů rozšířeny také o pohanská božstva. Vyhnání mohli být pouze za pomoci síly Ducha Svatého, kterou disponoval Ježíš.

1.4 Středověký pohled na peklo

Základní stavební kameny představy o pekle byly položeny již v době starověkého Říma. Tato představa se však v průběhu středověku dále rozvíjela a fantazii se meze opravdu nekladly. Nejvýznamnější změnou, která se ve středověku odehrála, bylo přijetí očištění jako součásti pekla.²⁴

Středověcí teologové pokračovali v učení svých předchůdců, které se snažili zdokonalovat svými výzkumy²⁵. Základní komunikační formou mezi duchovními

²¹ Z lat. *luficer* = světlonosný, nesoucí světlo; Světloňoš, Jitřenka

²² Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 67

²³ Rahner, Karl, Vorgrimler, Herbert. *Teologický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2009. str. 86

²⁴ Tato změna byla přijata v r. 1254, kdy papež Inocenc IV. v dopise Eudesovi z Chateauroux formuluje definici očištění. Definitivním krokem k přijetí učení o očištění byl pak druhý lyonský koncil v r. 1274.

²⁵ Známé teorie o tom, kolik andělů může tančit na špičce jehly či jaký je skutečný počet démonů, podle něhož by se pak mohla určit velikost pekla a kde leží.

a věřícími byla kázání při mších, která obsahovala i výklady o ohních pekelných jako děsivých následcích hříchu.

Literaturou popisující peklo jsou v raném středověku zejména příběhy misionářů a mnichů, které sloužily k tomu, aby obrátily pohany ke křesťanství (tzv. vizionářská literatura). Vstup do pekel je zde zprostředkován pomocí smrti nebo snu, přičemž vstoupení skrze sen měla sloužit jako varování a k ponaučení. Je v nich popsán soud nad lidmi, kteří zemřeli. Ten se děje prostřednictvím úzkého mostu, který vede přes páchnoucí řeku na druhou stranu, kde dobré duše spočinou na rozkvetlých loukách v zámcích ze zlata. Hříšníkům se most přejít nepodaří, spadnou do řeky, ve které uvíznou.²⁶

Nejznámějším a nejoblíbenějším příběhem bylo *Vidění Tnugdalo*²⁷. Ten se dostal do pekel prostřednictvím kómatu, do kterého upadl. Setkal se s démony drásajícími jeho tělo i duši, viděl utrpení vrahů, propast, v níž končí chamtivci a nadutci, příšeru, v jejímž bříše jsou nenasytní pomalu užíráni hladovými zvířaty, most úzký jako dlaň ruky plný hřebíků, po němž musejí přecházet zloději, byl unesen obrovským ptákem pohlcujícím hříšné služebníky boží, kteří jsou po projití jeho trávícím traktem shozeni do jezera, prošel ohnivým údolím, kde démoni zacházejí s hříšníky jako s rozžhavenými železy (natahují je, kují apod.), potkal dav ne zcela zkažených mužů a žen trpících hladem a žízní, stanul na louce plné nádherných květů, kde žijí ne zcela dobré duše zbavené trestu muk pekelných a nakonec překročil stříbrnou zeď, za níž čeká nebe. Všemi těmito strastmi jej provázel anděl strážný.²⁸

Pozdější vizionářská literatura se mění buď v satirickou, nebo alegorickou tvorbu. Příkladem za všechny může být příběh Raoula Houdence²⁹, ve kterém popisuje cestu poutníka peklem. Setkává se s Pilátem a Belzebubem, pojídá pečené hříšníky a předčítá jim básně.

V období středověku se peklo stalo prostředkem církve pro usměrňování a nápravu věřících. Pouze církve mohla provádět křest či dát duši rozhřešení, mohla věřícího exkomunikovat, uvrhnout klatbu na město a také mohla poslat duši do pekel.

²⁶ Tento popis pekla můžeme najít v příbězích misionáře Řehoře Velikého nebo venkovského biskupa Řehoře z Toursu.

²⁷ Dílo bylo sepsáno irským mnichem Marcusem v r. 1149 (lat. orig. *Visio Tnugdali*). Rukopis měl rozsah okolo 250 listů a dochoval se přeložený asi v patnácti jazycích.

²⁸ Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 97-99; Le Goff, Jacques. *Zrození očištěnce*. Praha : Vyšehrad, 2003. str. 185-187

²⁹ Francouzský truvéř žijící na přelomu 12. a 13. století. Živil se jako žakér. Z jeho díla můžeme vyzorovat, že znal velmi dobře Paříž. Ve svých skladbách napodoboval stylistiku Chrétiena de Troyes.

Pekelné krajiny byly popisovány téměř v každém kázání, za zpovědi byly vybírány odpustky a ukládány tvrdá pokání.

Pozdní středověk se nese v duchu návratu k antické mytologii s křesťanskou symbolikou. V rytířské poezii 14. až 17. století bylo peklo součástí dobrodružných cest rytířů. Autoři se však nenamáhalí s vymyšlením vlastních představ a své popisy převzali od antických umělců. Zároveň však v pozdním středověku doznala představa pekla velkých změn. Přestalo být děsivou zemí plnou nestvůr a utrpení a v představách o něm začaly převažovat pohádkové motivy.

Ke konci středověku začal vzrůstat zájem o lidovou slovesnost, sbíraly se báje a pověsti, pohádky i různé jiné příběhy. Téměř v každém vyprávění se vyskytovala alespoň zmínka o pekle, proto se Reginald le Queux pokusil ve své knize *Baratre Infernel* rozřadit všechny popisy pekla do určitých kategorií. Zabývá se křesťanskými i pohanskými příběhy, interpretuje je, podává podrobné popisy pekelných bytostí a z toho všeho se snaží vyvodit závěry.³⁰

1.5 Pekelné baroko a „rozumné“ osvícenství

V baroku bylo peklo neustále strašlivým místem, kde pykají hříšníci. Přesto se pohled na něj poněkud změnil. Staré zobrazení pekla sloužilo k postrašení nevzdělaného lidu, bohatší a vzdělanější vrstva se na něj dívala s pobavením. Proto jezuité zrušili všechny kruté tresty, jako bylo mučení ohněm, i d'ábly a démony. Jediné, co v pekle zůstalo, byli červi a špína velkých měst. Peklo se stalo přelidněným místem, ve kterém není k hnutí, je tam dusno a smrad z děsivých nemocí.³¹

Démoni však z lidského povědomí zcela nevymizeli. Jezuité jim přidělili nový úkol – neměli již mučit hříšníky, ale měli je svádět k hříchům. Hon na čarodějnice započal sice již v renesanci, jezuité však tomuto fenoménu své doby, který pokračoval až do 19. století, výrazně napomohli. Satan v něm získal post vůdce čarodějnic. Pravidelně se pak konaly sabaty, na něž přilétaly čarodějnice a vykonávaly zde tajemné obřady a sexuální orgie. K této činnosti se na mučidlech přiznalo velké množství lidí, mužů i žen, kteří byli nakonec upáleni.

³⁰ Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 148-149

³¹ Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 169

V tomto období lidských dějin byly zároveň zakázány církevní slavnosti o pekle pro svou hlučnost a světskost. Ujali se jich však jezuité, kterým dokonale sloužila pro vyděšení lidí. Tato představení se stávala s postupem času čím dál tím více laickými, což vedlo ke vzniku tzv. harlekýnů. To byli pohanští démoni³², jejichž družina vyjížděla v noci na divoké lovy.

V 18. století se společnost začala prudce vyvíjet kupředu. Evropa obchodovala s Novým světem i Dálným východem. Obchody samozřejmě doprovázela i výměna informací. Filozofie, věda a náboženství, které dříve patřily neodmyslitelně k sobě, byly odděleny a vytvořily samostatné kategorie. Na místo Boha byl dosazen Rozum, nebylo zakázáno žádné náboženství, tedy ani víra v peklo, ale nebylo ani příliš propagováno, což vedlo k náboženské lhostejnosti. Na přelomu 18. a 19. století nastala průmyslová revoluce.

Autoři ve svých dílech shromažďovali přesná fakta, ze kterých pak vyvozovali logické závěry. Neopomněli se samozřejmě vyjádřit ani k pekle. Zabývali se problematikou smrti, vzkříšení i zázraků, probírali náboženské a vymýšleli nové filozofické teorie.

O pekle začaly být psány satiry, nejčastěji formou rozhovorů³³ se slavnými mrtvými osobnostmi. Jmenovat z nich můžeme např. Julia Caesara, Sókrata či Michela de Montaigna. Dialogům se však nevyhnuli ani vládci, církevní hodnostáři nebo dámy z vyšší společnosti.

Velký rozvoj zaznamenalo i loutkové divadlo. To bylo pro umělce levným představením pouze s několika herci, s jehož pomocí pobavili širokou masu veřejnosti. Nebylo ani zapotřebí přílišné originality, příběhy byly často tematicky podobné, důležité však bylo, že se v nich objevují stejní hrdinové – Don Juan a Faust. Ti vyváděli různé nezvedenosti, zejména pak parodovali život vyšší společnosti, a když je démoni za jejich činy unesli až k branám pekelným, vždy je svým ostrovtipem převezli a byli opět volní. Nejoblíbenějšími loutkovými hrami byly ty o Faustovi a dozajista byly také inspirací pro mnohé spisovatele.

---

³² Znamý německý Erbkönig či anglický Hern.

³³ Inspirace u Lúkiána ze Samosaty, viz dále.

1.6 Dekadentní 19. století

Po Velké francouzské revoluci a porážce Napoleona³⁴ nastalo ve společnosti několik změn. Společnost byla rozvrácena, vládla jí tyranie, korupce a bezpráví.³⁵

Spisovatelé pokračovali v tradici románů o Donu Juanovi a Faustovi založené již v 18. století. Postava Dona Juana dostávala nová jména i podoby – asi nejznámější je Valmont z *Nebezpečných známostí* Pierra Choderlosa. Ve všech knihách tohoto typu je pozornost zaměřena na ctnost a směřování k ní, avšak nejdůležitějším prvkem je přece jen neřest obsažená v činech hlavního hrdiny. Překvapivě jej za jeho chování nečekalo peklo. To totiž, jako místo pro odpykávání hříchů, bylo zrušeno, nebo spíše vyzvednuto z podzemí na zemi, a bylo představováno popisem znásilnění, sexuálních orgií, hrůzných smrtí a vražd, mučení, děsivých nevysvětlitelných úkazů apod. v románech tehdejší doby. Proslulým autorem tohoto typu literatury je Donatien de Sade. Věřil v temnou stránku lidské osobnosti a v to, že člověk musí být zlý, křesťanští démoni ho nezajímali. Ve svých dílech dokázal mistrným způsobem zobrazit stavy utrpení, které předčí i apokalyptické vize konce světa. V jeho šlépějích pak kráčí anglické gotické romány vytvářející strašidelnou atmosféru plnou surovostí a frenetická škola, která se inspiroje právě u gotického románu. Je to literatura založená na hrůze a hororu plná nestvůrných a děsivých postav bojujících proti člověku nadpřirozenými silami.

V romantismu se zvedla vlna zájmu o lidovou tvorbu a její téma. Studovaly se folklórní tradice a legendy, začal opadat zájem o fantastično, ne však na dlouho.³⁶ Směr bouřící se proti všemu starému, proti všem pravidlům, si vytvořil nové mýty, které měly sloužit jako protiklad proti těm antickým a středověkým. Nová mytologie měla velmi zvrácenou a fantaskní podobu, nechyběl jí ani potřebný okultismus. Vznikala pravděpodobně tehdy, když byli umělci pod vlivem drog.

Vlastně valná většina děl první poloviny 19. století byla ovlivněna zkušeností autora s testováním drog v kombinaci s různými léky a alkoholem. V halucinogenních stavech se jim nejčastěji zjevovali démoni a peklo bylo „na dosah ruky“. Tyto stavy nazývali výlety do jiného světa. Známými dekadentními básníky jsou Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud i Paul Verlaine.

³⁴ Ten byl označován jako Satan či Antikrist, který měl za úkol demoralizovat a uvést do zkázy Francii.

³⁵ Turnerová, Alice K. *Cit. d.* str. 206

³⁶ Muchembled, Robert. *Dějiny ďábla*. Praha : Argo, 2008. str. 219

Došlo ke zjednodušení zobrazení d'ábla, k roztržštění jeho obrazu. Už nešlo o výhrůžky a varování, d'ábel se stal módní záležitostí a každý umělec si ho představoval po svém. Celá společnost byla fascinována spiritualismem, mystikou i okultismem, významné postavení zaujímal i velmi oblíbený diabolismus neboli satanský kult. Na denním pořádku byl vznik různých sekt zabývajících se právě těmito hnutími. Populární byly fantastické a strašidelné příběhy – dokonalými příklady mohou být *Frankenstein* Mary Shelleyové, *Podivuhodný příběh Dr. Jekylla a pana Hyda* od Roberta Louise Stevensona či proslulý *Drakula* Brama Stokera. Překvapivě ani jeden z těchto příběhů nezobrazuje peklo, pouze duchy, zjevení a demony přicházející ze záhrobí (hrabě Drakula). Pan Hyde je zosobněným zlem Dr. Jekylla, jeho démonem, ve skutečnosti představuje však pouhou metaforu. Frankenstein je zrůdou, kterou lidé považují za pekelnou bytost, ovšem také nemá se skutečným peklem nic společného, je prostě výsledkem vědeckého experimentu.

Tak se stalo, že ke konci 19. století se peklo pomalu, ale jistě vytratilo z literatury, která se zaměřila na temnotu lidské duše. Dokonce se přestěhovalo z podzemí někam jinam, kamkoli si člověk usmyslí. Tento převrat v pekelném/podsvětním zeměpise má na svědomí mj. Lewis Carroll se svou *Alenkou v říši divů*, jejíž dobrodružství se odehrávají právě v podzemí.

1.7 Peklo v současnosti

Na začátku 20. století se začal jedinec odlišovat od společnosti, ve freudovském termínu můžeme říci, že se začalo prosazovat jeho Já, zájmy skupiny a jednotlivce se staly odlišnými, jednatel toužil řídit si svůj život po svém, chtěl být jedinečným.

Učení Sigmunda Freuda má na další vývoj představ o pekle velký vliv. Freud má svou představu o d'áblu a podle Luise de Urtubeyové ho rozlišuje do tří kategorií. Tou první je démon představující skryté, nevědomé a potlačované síly, kolem něhož se shromažďuje úchylná dětská sexualita. Dalším pojmem je *Vaterersatz*. Rozumíme pod ním náhražku otce-svůdce. Poslední rovinou d'ábla podle Freuda je propojení otce-d'ábla a ženy-čarodějnice vytvářející rodiče. Najdeme však také Freudův názor, že *d'ábel je jen kolektivní iluze, vytvořená po vzoru paranoidního bludu a obsahující fantazma ospravedlnění*.³⁷

---

³⁷ Muchembled, R. *Cit. d.* str. 233-234

Můžeme říci, že peklo ve 20. století prostě zmizelo. Velký vliv na to dozajista měl i ústup praktikovaného náboženství, lidé přestali aktivně věřit, do kostela chodilo postupně čím dál méně lidí. Tento pokles náboženské aktivity se odráží i v literatuře. Fenomén pekla a ďábla byl postupně rozředěn, o démonech se již příliš nepíše, přesto však zůstává peklo často využívanou metaforou. Zbytky mysticismu a diabolismu můžeme najít v detektivních a kriminálních příbězích či amerických thrillerech. U nás je to pak dílo Franze Kafky (noční můry), Ernsta Weisse (kriminalita duše) a Lea Perutze (svět jako jedno velké hrůzné místo), ve kterém můžeme ještě tyto prvky najít. Překvapivě do kategorie tohoto dědictví můžeme zařadit i dnes velmi oblíbené horoskopy. Mállokdo jim věří, přesto jde o jakousi pověřčivost a napjaté očekávání, zda se předpověď opravdu splní. Slouží jako takové malé zpestření šedi běžného dne.³⁸

Porovnáme-li 20. století s tím předchozím, můžeme dojít pouze k závěru, že i přes obě světové války a genocidu, je jaksi méně ďábelské. Satan už nestojí nad lidmi, ale včleňuje se mezi ně, je ztotožněn s člověkem, prožívá jeho pocity, bolesti a trpí jeho slabostmi, dokáže vyvolat lítost svým osudem. Stává se pouhou postavou na papíře, plátně či filmovém plátně, nevystupující ze svého vymezeného prostoru. Jeho postavení hybatele společností bylo zpochybněno a již mu není přisuzována zásluha za lidské útrapy.

---

³⁸ Muchembled, R. *Cit. d.* str. 246-247, 251

2 Motiv sestupu do podsvětí ve vybraných dílech světové literatury

2.1 Vergiliova *Aeneis*

Publius Vergilius Maro (* 70 př. n. l. – † 19 př. n. l.) byl už za svého života pokládán za nejslavnějšího básníka Říma. V mládí studoval v dnešním Miláně a poté odešel do Říma jako řečník, i když pro toto povolání neměl příliš velké nadání. S řečnictvím se rozloučil pod vlivem epikurejské školy³⁹ a začal psát lyrické básně.

Prvním významným dílem mladého básníka byla *Bucolika* neboli *Zpěvy pastýřské*. V nich Vergilius napodobuje tvorbu jiného autora, a to konkrétně Theokrita, řeckého autora pastýřských novel. Zavádí tak tento nový literární druh do římské literatury. I přesto, že je Vergilius Theokritovým napodobitelem, jejich zobrazení stejného tématu je naprosto odlišné. Theokritos zobrazoval postavy svých příběhů s jemnou ironií, kdežto Vergilius si od nich odstup neudržoval, byl s nimi spjat a tato tvorba pro něj znamenala vzdálení od reality, ve které zuřila občanská válka. Ve Vergiliových pastýřských novelách také není tolik důležité prostředí, ve kterém postavy vystupují, jako jejich vnitřní rozpoložení a nálada. Tato emocionální stránka postav je spjata s krajinou. Autorovi pastýři, stejně jako ti Theokritovi, spolu rozmlouvají buď dialogem či dlouhými monology v latinském hexametu, kterým Vergilius nahradil starší podobu římské poezie.

Po *Bucolikách* přicházejí *Georgika* neboli *Zpěvy rolnické*, jež Vergilius zpracovával sedm let. Zemědělství bylo Vergiliovi blízké, vždyť jeho otec vlastnil půdu, a zároveň bylo aktuálním tématem, jelikož v této době⁴⁰ císař Augustus podporoval zemědělce a přiděloval jim půdu. *Georgika* jsou podobně jako jiné knihy tohoto žánru rozdělena do několika knih, konkrétně do čtyř, jejichž názvy se rovnají jednotlivým zemědělským oborům – rolnictví, pěstování stromů, zušlechťování révy, chovu dobytka, včelařství⁴¹, chovu drůbeže, zahradnictví atd. Ovšem i toto téma zpracovává Vergilius po svém – kniha nemá být didaktickým spisem, jejím cílem je ukázat šťastný

³⁹ Epikurejská škola rozlišovala rozkoš umělou a přirozenou. Svě žáky učila, aby vždy dávali přednost přirozené rozkoši, spokojili se v životě s málem a netoužili po moci a bohatství.

⁴⁰ Toto období byl pro římskou říši velmi nejisté – Julius Caesar byl zavražděn, zemí otrásají občanské války a vlády se ujímá Caesarův adoptivní syn Octavianus Augustus (přechod od republiky k císařství).

⁴¹ Tyto první čtyři oddíly se vyskytují u Vergilia, ostatní vynechal.

a mravně čistý život zemědělců naplněný prací. Básník zde také slibuje vytvoření díla oslavujícího císaře Augusta. Splnění tohoto slibu však nemělo podobu, kterou všichni Vergiliovi současníci očekávali. Tak se dostáváme k *Aeneis*, dílu, jež nás v rámci naší problematiky z jeho tvorby zajímá nejvíce.

Aeneis je příběhem o pradávnejší historii Říma, nevelebí tudíž Augustovy činy, ale jeho předky, jeho rod. Vergilius se silně inspiroval u Homéra. *Aeneis* je napsána stejným stylem jako *Ilias* a *Odyssea* a zároveň je jakýmsi jejich pokračováním. Vždyť *Ilias* končí zničením Tróje a v podstatě na tomto místě Vergiliovo vyprávění začíná.

Příběh se počíná bouří, která unáší Aeneovy lodě směrem k Africe, kde leží Kartágo. Tuto bouři vyvolala bohyně Juno z nenávisti k přeživším Trójanům a zapověděla jim vstup do Itálie. Pozemské scény se střídají s těmi z Olympu (i většina Aeneových rozhodnutí pochází z božského vnuknutí), tou první je rozmluva Jupitera s Venuší, Aeneovou matkou. Vypráví jí o budoucnosti jejího syna i celého římského národa až do doby Augustovy vlády.

Aeneas spolu se svými druhy vstupuje do Kartága, kde je vřele přivítá královna Dídó. Ta je také uprchlíkem, stejně jako Aeneas. Musela opustit Tyr, když její bratr zabil jejího manžela. Proto chápe Aeneovy pocity. Ubytuje ho i s jeho družinou ve svém paláci a uspořádá na jejich počest hostinu, na které touží slyšet jeho vyprávění o zkáze Tróje. Aeneas jí vyhoví – popisuje řeckou loď v podobě dřevěného koně i rozpory, které ve městě vyvolal. Jedni chtěli dar Řeků bohům pro dobrou plavbu zpátky domů vtáhnout do města, druzí jim odporovali s tím, že skrývá nějakou léčku. Spor byl pod vlivem řeckého zvěda Sinóna rozhodnut ve prospěch prvních a kůň byl vtažen za hradby. V noci pak Řekové Tróju přepadli a vyplenili.

Aeneovi se té noci ve snu zjevil mrtvý trójský bojovník Hektór, varoval ho před Řeky a radil mu, aby uprchl. Aeneas se vrhá do boje, je svědkem smrti krále Priama a rozhodne se zabít Helenu, jako pomstu za to, co se Tróji děje. V tomto činu ho však zastaví jeho matka a nabádá ho, aby odešel a zachránil svou rodinu. Odvádí tedy svého otce i další ven z města. Po boji se vrací, aby si prohlédli zkázu, kterou Řekové po sobě zanechali, a je rozhodnuto, že si musí najít nové místo pro život. Vydali se na cestu, až nakonec skončili v Kartágu.

Na této hostině se do sebe díky Amorovi proměněnému v Aeneova syna Aeneas a Dídó zamilují⁴². Je dohodnut sňatek, ale bohové Aeneovi připomínají jeho poslání.

---

⁴² Dídó se vyznává ze své lásky k Aeneovi ve čtvrté knize *Aeneidy*.

Musí proto Dídónu opustit a opět se vydat na cesty. Ta z nešťastné lásky spáchá sebevraždu.

Aeneas se vylodí na Sicílii, kde umírá jeho otec a na jehož počest uspořádá hry. Opět se vydává na cestu, vylodí se na březích Itálie u města Kum, kde sídlí věštkyň Sibylla. Aeneas touží se s ní poradit o sestupu do podsvětí, aby mohl ještě jednou spatřit svého otce. Sibylla Aeneovi prozradí, že pro vstup do podsvětí musí v blízkém lese najít na stromě zlatou Proserpininu větvíčku a pohřbít mrtvého druha.

Vstup do podsvětí tvoří *jeskyně hluboká a bezedná, s ohromným jícnem, drsná, s jezerem černým a bezpečná ztemnělým hvozdem*⁴³. U něj obětuje Aeneas černou ovci. Sibylla mu bude ve světě mrtvých dělat průvodkyni. Ihned po vstupu potkávají duchy, se kterými by Aeneas bojoval, kdyby mu věštkyň nevysvětlila, že by jeho boj byl marný, jelikož jsou nehmotní. Dojdou až k Acherónu, kde čekají duše na převezení na druhou stranu řeky. Na loď však mohou vstoupit pouze duše mrtvých, kteří byli pohřbeni. Ostatní musí na březích Kokýta čekat sto let, než jim bude umožněno postoupit dále. Charóna popsal Vergilius jako nevládného špinavého starce, kterému *chumáč šedivých vousů na bradě rozcuchán je, zrak strašným plamenem stojí, z plecí pak, uzlem spjaté, mu visí špinavé roucho*⁴⁴. Nejprve nechce vzít Aenea na loď, ale poté, co mu ukáže zlatou větvíčku, ho přes Styx převezve. Na druhé straně řeky čeká Kerberos, kterého se Sibylla jednoduše zbaví tím, že mu hodí kouzelný uspávací koláč. Na další cestě vstupují na Smutné pole plné nemluvnat a sebevrahů, zde se setkávají s Dídónou, v další části podsvětí potkávají válečníky, až nakonec dosáhnou Tartaru, jehož bránu hlídá hrozná saň. *Sám Tartar ve svéráznou propast dvakrát hlouběji sahá a táhne se k ztemnělým stínům, než jest k nebeské báni, až na Olymp vysoký pohled. Odtud je slyšet nářek a děsné se ozývá bití, slyšet je železa řinkot, jak řetěz je po zemi vlečen.*⁴⁵ Na Élysejských polích konečně potkávají Anchísa, Aeneova otce. Ten mu ukáže duše, jež se vtělí do jeho potomků a stanou se z nich významní obyvatelé Říma. Nakonec ho společně se Sibyllou vypouští skrze bránu ze slonové kosti zpět na svět.

Po dalších cestách Aeneas konečně dorazí do Latia. Král Latinus si jej vyvolí jako ženicha pro svou dceru Lavinii, ovšem opět prostřednictvím Junoniných úkladů není Aeneovi dovoleno spočinout. Furie Alléctó na její příkaz podniká Turna, dalšího Laviniina nápadníka, k válce. Také latínské ženy požadují válku, v čele jim pak stojí

⁴³ Maro, Publius Vergilius. *Aeneis*. Přel. Otmar Vaňorný. Praha : Svoboda, 1970. str. 178

⁴⁴ Maro, Publius Vergilius. *Cit. d.* str. 181

⁴⁵ Maro, Publius Vergilius. *Cit. d.* str. 190-191

královna Amata, která nechce provdat dceru za cizince. Aeneas je donucen bojovat. Do boje jde se zbrojí ukutou Vulcanem (tu mu darovala jeho matka Venuše), na níž je vyobrazena budoucnost Říma – od vlčice kojící zakladatele Říma Romula a Rema, přes únos Sabínek, útok Gallů na město až po bitvu u Aktia a Augustovy triumfy. Je zde zobrazeno i podsvětí s Hádovým sídlem. Celá válka s Latíny se odehrává v drobných bojích, v nichž vynikají jednotliví bojovníci. Zpočátku vyhrávají vášniví Latínové, nakonec však zvítězí mravní a klidní Trójané. Juno se na Diovu žádost vzdává své nenávisti k Trójanům, ale na oplátku žádá, aby se usadili společně s Latíny, převzali jejich jazyk i zvyky.

Z popsaného děje můžeme vidět, že Vergilius *Ilias* a *Odysseu* zaměnil – nejdříve se odehrává putování podobné tomu Odysseovu, které není a přitom zároveň tak trochu je návratem domů, a teprve poté se bojuje.

V *Aeneis* můžeme také najít mnoho prvků, které jsou společné s Homérovými díly. Např. několikrát zmíněná válka v Latii je jakýmsi opakováním trójské války, avšak s tím, že ji nakonec Trójané vyhrají a je jim umožněno vybudovat si nový domov. Také Aeneasův sestup do podsvětí se podobá cestě, kterou podnikl Odysseus, ovšem s tím rozdílem, že Odysseovi je odhalena pouze jeho budoucnost, kdežto Aeneas je seznámen s budoucností svých potomků. Nakonec i zápas mezi Aeneem a Turnem napodobuje spor mezi Achilleem a Hektorem. Avšak i přes tyto četné výpůjčky se Vergiliovo dílo od toho Homérova liší.

Vergiliova *Aeneis* je významná také tím, že v ní autor jako jeden z prvních podrobně popsal místopis Hádu. Aeneas se Sibyllou vstupují jeskyní k Acherónu a močálům Kokýta. Ty se vlévají do řeky Styx, za kterou leží Pole smutku. Z nich vede rozdvoující se cesta – ta vpravo přivádí duše na Élysejská pole, do antického „ráje“, ta vlevo do Tartaru, místa nejhorších trestů. Podsvětím pak protékají další dvě řeky vlévající se do Styxu – Léthé, řeka zapomnění, a Pyriflegethón.

2.2 Příběhy Lúkiána ze Samosaty

Lúkiános ze Samosaty (* 120 – † 180) pocházel ze Sýrie. Odešel do Malé Asie, aby se školil v rétorice. Za svého povolání sofist⁴⁶ navštívil Řecko a Itálii, pobýval v Římě a dostal se až na galský západ. Po letech se však se sofistickým smýšlením začal

---

⁴⁶ Jako sofisté byli označováni starořečtí učitelé a filozofové, kteří cestovali po zemích a vyučovali rétorice.

rozcházet. Odmítal jeho vysoké umělé city i náboženské zaměření. Nakonec sofistiku zcela opustil kvůli filozofii a i jeho satiry využívají filozofické argumentace. Svá díla začíná psát formou komických filozofických dialogů, nejčastěji mezi bohy či jinými postavami z mytologie. Další postavou, která se v jeho příbězích objevuje je, Menippos z Gadar, syrský kynik⁴⁷, který jej v jeho díle velmi inspiroval.

Jak již bylo řečeno, Lúkiános byl zpočátku sofistou a tomu odpovídají i jeho díla, ke kterým patří řečnická cvičení (např. *Obrana*) či sofistické chvalořeči (např. *Chvalořeč na mouchu*). Lúkiánovy satiry⁴⁸, které jsou pro jeho pozdější tvorbu typické, bychom mohli zařadit mezi ty sociální. Kritika namyšlenosti boháčů, filozofů i samovládců je pro něj nevyčerpatelnou studnicí. Svým obsahem splňuje to, co má – tedy kritiku společnosti, ale chybí jí určitá hloubka. Postavy jsou neprokreslené a nemají hlubší charakter. Mezi nejznámější příběhy patří např. *Nigrínos*, *Hovory bohů*, *Hovory mořské*, *Menippos aneb Věštění mrtvých*, *Hovory podsvětí*, *Ikaromenippos aneb Cesta nad oblaky*, *Zeus přehádaný*.

Téměř všechny jeho menippské satiry se odehrávají v podsvětí, nás budou nejvíce zajímat tyto – *Charón aneb Pozorovatelé*, *Menippos aneb Věštění mrtvých*, *Plavba do podsvětí aneb Samovládce*, *Hovory podsvětí*, *O zármutku* a *Pravdivé příběhy*.

Bohy a ostatní mytologické postavy často Lúkiános zobrazuje zcela odlišně od jiných autorů. Nejsou těmi bytostmi zmítanými vášněmi či přísnými soudci lidí, jak je známe z bájí a pověstí, ale jsou milými a „obyčejnými“ lidmi, kteří mají své starosti a problémy, rozmlouvajícími mezi sebou v běžných denních rozhovorech.

Charón u něj není ošklivým a nerudným starcem, ale milým člověkem. Soucítí s mrtvými, které převáží přes Acherón, snaží se pochopit jejich žal nad tím, co ztratili, proto také vystoupí na jeden den z podsvětí, aby mohl lidstvo pozorovat (*Charón aneb Pozorovatelé*). S tím mu pomáhá Hermés, božský posel a průvodce duší do podsvětí. Společně na sebe navrší hory Olymp, Ossu, Pélion, Oitu a Parnas. Odtud pomocí kouzla pozorují dění ve městech a Hermés Charónovi vysvětluje lidské chování a odpovídá na

⁴⁷ Kynismus (z řec. *kyón* = pes) byl druhem filozofické školy. Její stoupenci odmítali běžné společenské konvence a hlásali návrat k přírodě. Snažili se žít skromně a jednoduše, což často vyústilo až do askeze.

⁴⁸ Psal tzv. menippské satiry, jejichž zakladatelem již zmíněný Menippos z Gadar. Byly psány kombinací prózy a verše, nejčastěji od Homéra nebo jiného starořeckého básníka. Jsou plné vtipu, slovních hříček a ironie, prostřednictvím kterých autoři kritizují lidskou společnost. Lúkiános společně s formální podobou satiry převzal i její téma.

jeho otázky. Zde se Lúkiánovi otvírá prostor pro kritiku chamtivosti a touhy po bohatství.

Podotýká zde také, že je zbytečné veškeré lidské snažení, protože každý má své vlákno osudu, které je pevně spleteno s jinými, a je mu předurčeno sudičkou Klótho, jestli bude dlouhé nebo krátké. Charón přirovnává pomíjivost lidského života k bublinám – některé prasknou ihned, jiné vydrží déle, ale všechny nakonec zmizí. Nakonec si přeje, aby mu ještě Hermés ukázal místa, kam pohřbívají mrtvé. Opět se podivuje lidské marnivosti a pohřebním zvykům, jako bylo potírání náhrobních kamenů vonnými oleji, pálení jídel a vlévání mléka a medu do hrobů.

Charón: Cožpak ještě pijí nebo jedí ti, jejichž lebky už dokonale vyschly? ... Ach, vy bláhoví, jaká to pošetilst, že nevíte, jak mocnými hranicemi je oddělen svět mrtvých od světa živých a jak to u nás chodí, že

*zemřel stejně jak bez hrobu muž, tak v hrobě kdo leží,
vládce Agamemnón je právě tak ctěn jako Íros;
s Thersítem naroveň stojí syn Thetidy s krásnými vlasy.
Všichni dohromady jsou mrtvých bezmocné hlavy,
tékají nazí a vyschlí již po louce asfodelové.⁴⁹*

V tomto úryvku můžeme vyčíst Lúkiánovu představu o stavu mrtvých v podsvětí – zbyly z nich pouhé lebky a kostry, které si nezachovaly nic ze své původní podstaty a jsou si zcela rovni i v tom, jak se jeden druhému podobají. Tento popis mrtvých však ve všech jeho příbězích nezůstává zcela dodržován. Jinde totiž mrtví vypadají stejně jako za svého života a jsou jim ponechány i jejich vlastnosti.

Výrazněji si této podoby mrtvých můžeme všimnout v několika satirách *Hovorů podsvětních*. Nejjasněji je asi zobrazená v hovoru Menippa a Herma:

Menippos: Kde tu máte nějaké krasavce nebo krasavice, Herme? Proved' mne, jsem tu nový příchozí.

Hermés: Nemám kdy, Menippe! Ale ohlédni se tímhle směrem napravo, tam je Hyakinthos a Narkissos, Níreus, Achilleus, Týró, Helena a Léda a vůbec všechny ty dávné krásky.

Menippos: Vidím pouhé kosti a holé lebky, většinou si podobné.

Hermés: A přece to jsou ty kosti, kterým se všichni básníci obdivují, třebaže ty, zdá se, jimi pohrdáš.

⁴⁹ Lúkiános. *Šlehy a úsměvy*. Přel. Ladislav Varcl. Praha : Svoboda, 1969. str. 29

Menippos: Přesto mi ukaž Helenu: vždyť já sám bych ji hned nerozeznal.

Hermés: Tahleta lebka je Helena.

Menippos: Kvůli téhle tedy bylo naplněno tisíc lodí z celého Řecka, padlo tolik Řeků a barbarů a tolik měst bylo rozbořeno?!⁵⁰

Hovory podsvětí zahrnují třicet krátkých příběhů, a jak už sám název napovídá, jedná se o rozhovory mezi mrtvými, kteří hovoří mezi sebou nebo s bohy. Lúkiános jejich prostřednictvím opět kritizuje lidskou společnost – rozumování filozofů, snahu mladíků vlichotit se do přízně starců, aby po nich dědili, zbabělost, namyšlenost i touhu po kráse a nesmrtelnosti.

V příběhu *Menippos aneb Věštění mrtvých* popisuje Lúkiános sestup dosud živého Menippa do podsvětí, aby se zeptal věštce Teiresia, který život je nejlepší. Vydal se proto za Mithrobarzánem, který se měl stát jeho průvodcem na cestě do Hádova království. Přípravy na sestup trvaly celý měsíc. Menippos se musel omývat ve vodách Eufratu, jedl pouze ovoce a pil mléko či vodu, spal venku v přírodě. Poslední den příprav ho Mithrobarzán zaklel, aby jej ochránil před zlými duchy a oblékl ho jako Hérakla do lví kůže, turbanu a do ruky mu dal lyru. Za svítání obětovali bohům a do podsvětí vstoupili puklinou, která se poté objevila v zemi. Lúkiánův popis podsvětí se příliš neliší od toho Vergiliova – jako první narazili na jezero Vzdechů a Pyriflegethón, prošli branou kolem Kerbera, kterého uspali lyrou, až se dostali k Mínoovu soudu. Odtamtud přešli k místu trestání, které u Vergilia chybí. Hříšníky tu bičují, opékají na ohni, natahují na skřipce a lámou v kolech. Dále je cesta dovede na pláň u Acherónu, kde žijí ostatní mrtví namačkání jeden na druhém. Mezi nimi našel Menippos Teiresia a zeptal se jej na to, co ho tíží. Z Teiresiovy odpovědi vyplývá, že nejlepší život je ten prostých lidí, kteří žijí z přítomnosti.

Poslední satirou, kterou se budu zabývat, jsou *Pravdivé příběhy*. Hrdinou je zde sám autor a poněkud připomínají vyprávění barona Prášila. Lúkiános se vydává na cestu za poznáním, kde leží konec Oceánu a kdo v tak daleké zemi bydlí. Hned na začátku cesty ho však i s jeho druhy zastihne obrovská bouře, která je zanesla na Dionýsův ostrov. Zde potkávají ženy, jež jsou současně vinnou révou i lidskou bytostí. Několik námořníků se s nimi chce pobavit, avšak jakmile se jich dotknou, splynou s nimi. Po odplutí z ostrova se zvedne silný vítr, který vynese loď až na Měsíc. Zde má své království král Endymión. Ten poprosí Lúkiána o pomoc ve válce proti Slunci. Bojuje

---

⁵⁰ Lúkiános. *Cit. d.* str. 110

se na obrovských mravencích, komárech a dalších podobných obludách. Podaří se vyjednat příměří a Lúkiános je i se svými druhy doprovázen vojenskou družinou zpět na moře na Zemi. Tam je však vzápětí spolkně obrovská velryba, v níž naleznou dvojici mužů bojující proti rybím národům. Velrybu se jim společnými silami podaří zabít a zachránit se tak. Z její tlamy jsou také svědky boje mezi obry, kteří plavou na ostrovech. Po několika dnech opětovné plavby moře zamrzne a oni pokračují na lodi jako na saních klouzajících po ledu. Po čase moře opět roztálo a po proplutí kolem Sýrového ostrova dorazili až na Ostrovy blažených, kde pobýli nějaký čas a poznali se s významnými osobnostmi řeckých dějin a mýtů. Za pomoc při Skintharově únosu Heleny jsou z Ostrovů vypovězeni. Proplují kolem Ostrova hříšníků, zastaví se na Snovém ostrově, kde si prohlédnou všechny možné druhy snů, potkají hustý les vyrůstající z moře a málem spadnou do hluboké mořské propasti, bojují s minotaury a odolají nástrahám krásných mořských žínek. Po všech těchto dobrodružstvích se jim konečně podaří dosáhnout země, která leží na druhé straně oceánu.

Lúkiánovo pojetí podsvětí je poněkud jiné, než jak bylo v jeho době oficiálně vnímáno. Svou satirou dokázal zasáhnout bolestivá místa společnosti, a proto nebyl příliš oblíbeným autorem. Přesto však jeho dílo zůstalo zdrojem inspirace dalším generacím. Ovlivnil podobu středověké i humanistické satiry, osvícenci se pod jeho vlivem vrátili k psaní dialogů se zemřelými. *Pravdivé příběhy* pak mohly poskytnout inspiraci Jonathanu Swiftovi při psaní *Gulliverových cest* či Francoisu Rabelaisovi u *Gargantuy a Pantagruela*.⁵¹

2.3 Dantova Božská komedie

Dante Alighieri (* 1265 – † 1321) pocházel z Florencie. V době před jeho narozením procházela společnost velkou obrodou. Do Evropy pronikalo vzdělání z Východu, na univerzitách ve Španělsku přednášeli islámští učenci jako Averroes a Avicenna. Díky jejich žákům se Evropou šířila pozapomenutá řecká filozofie. V rámci církve dochází ke kritice jejího podléhání světským neřestem. Jsou založeny řády františkánů a dominikánů nabádající k chudobě a odříkání. Církev zpočátku proti novému druhu vzdělání bojovala, ale pak se ho pokusila úspěšně využít ve svůj prospěch založením scholastické filozofie. Ve Florencii panoval politický neklid,

⁵¹ Tronskij, I. M. *Dějiny antické literatury I*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. str. 359

způsobený především soupeřením císaře a církve o toto území. Této situace překvapivě dokázalo Toskánsko využít ve svůj prospěch – posílilo svou nezávislost, která vyvrcholila vytvořením vlastní správy, a začalo se hospodářsky rozvíjet.

V r. 1274 se Dante poprvé setkává s Beatrice Portinari. Jemu je devět, jí osm let. Zamiluje se do ní a ona mu zůstane múzou po zbytek jeho života.⁵² Ve dvanácti letech je Dante zasnouben se svou budoucí ženou z rodu Donati. Můžeme si všimnout, že se o ní nikdy ve svém díle nezmiňuje. Studuje pravděpodobně na univerzitě v Bologni.

V posledním desetiletí 13. století se Dante začíná zapojovat do politického života⁵³ ve Florencii. Existuje krvavý spor o moc mezi rodem Donatiů a Cerchiů a Dante sympatizuje s myšlenkami nepřátelského rodu jeho manželky. V tomto období také papež opět usiluje o získání Toskánska do své moci. Donatiové se pokusí z nařízení papeže o převrat, který se ovšem nevydaří, a jsou vykázáni z města. Cerchiové se rozdělí na dvě rodové linie označované jako bílí a černí, mezi kterými vzniknou politické spory. Bílí jsou zastánci nezávislosti⁵⁴, černí pak papeže a myšlenek Donatiů.⁵⁵ Do města se tajně vrací Donatiové a přepadnou bílé. Černí spolupracují s Karlem z Valois a papežem, který nakonec dostane město do svých rukou. R. 1302 jsou bílí odsouzeni v procesech k vysokým pokutám, upálení nebo vypovězení z města. V tom samém roce opouští Dante Florencii. Už nikdy se do ní nevrátí, přestože byl odsouzen k vyhnanství pouze na dva roky. Nejprve míří do Arezza, poté do Verony, Padovy a Ravenny. Jeho cesty ho pravděpodobně zavedly i do Paříže. Zhruba od r. 1300 se v jeho mysli začíná rodit *Komedie*⁵⁶. Na tomto díle pracuje až do své smrti.

Božská komedie je rozdělena do tří knih – *Peklo*, *Očistec* a *Ráj* – z nichž každá má třicet tři zpěvů.

Na cestu podsvětím se Dante dostává, když zabloudí v lese, ve kterém ho přepadnou tři šelmy – pardál (smyslnost), lev (pýcha) a vlčice (lakota). Zachrání ho před nimi Vergilius tím, že ho vezme s sebou do pekel, projde očistcem a nakonec rájem (tam už však není jeho průvodcem Vergilius). Vergilia za Dantem poslala Beatrice, která za ním sestoupila do podsvětí a svěčila mu tento úkol.⁵⁷

Po sestoupení vstupují do pekel branou, na níž je nápis napsaný temnou barvou.

⁵² Beatrice se provdala za jiného muže a umírá r. 1290 ve věku asi 25 let.

⁵³ Byl zastáncem radikální protipapežské politiky.

⁵⁴ K názorům této větve rodu se hlásí i Dante.

⁵⁵ Tento spor je také několikrát zmíněn v *Božské komedii*. Dantovi odpůrci vždy předpovídají pád bílých.

⁵⁶ Přídomek *Božská* získala až r. 1555 při vydání tohoto díla jedním z benátských nakladatelů.

⁵⁷ Beatrice mohla sestoupit do pekel díky tomu, že je čistá a tím je i zároveň chráněná od pekelných trestů.

*Mnou vchází se do trýznivého města,
 mnou vchází se do věčné bolesti,
 mnou vchází se k těm, jež Bůh věčně trestá,
 mnou dal Pán průchod spravedlnosti,
 jsem z boží moci, dílem lásky jdete,
 jsem sklenuta nejvyšší moudrostí.
 Všecko stvořené přede mnou v tom světě
 je od věku, já navždy potrvám.
 Zanechte naděje, kdo vstupujete.⁵⁸*

Ocitli se v jakémisi předpekli, kde jsou duše těch, kteří nebyli za života ani dobří, ani špatní, prostě jenom žili, takže nemohou dostat ani žádný trest, ani nemohou dojít spásy a dosáhnout ráje. Po chvíli stanou u Acherónu, přes který převáží duše Charón. Jeho popis je u Danta podobný tomu Vergiliovu. Dante upadá do mdlob, probírá se z nich až za řekou.

Stojí na okraji pekla, které tvoří devět kruhů, z nichž některé jsou rozděleny ještě na další. První kruh tvoří Limbo. Zde jsou duše dobrých nepokřtěných lidí. Nevěřili v Boha, proto ani nemohou být v ráji. Vergilius seznamuje Danta s Homérem, Horatiem, Ovidiem, Lúkiánem, Aristotelem, Platónem, Sókratem i Averroem a spoustou dalších. Limbo je složeno v podstatě z Élysejských polí, navíc je tu přidán velkolepý zámek. Ve druhém kruhu si odpykávají svůj trest lidé posedlí chtíčem. Za jejich hříchy je věčně vzduchem vláčí vichřice. Ve třetím kruhu neustále prší a duše se plazí blátem za hřích obžerství. Čtvrtý kruh je určen pro lakomce a hýřivce, kteří před sebou valí balvany, pátý kruh obývají prchlivci trpící v močálu Styx. Přes něj převáží básníky Flegias. Šestý kruh tvoří město Dis⁵⁹. Dáblové zde mučí heretiky a kacíře v hořících hrobech. Sedmý kruh je prvním kruhem rozděleným do více oblastí. Jsou zde tři. V každé z nich trpí násilníci – jedni se provinili na ostatních lidech (vrazi a zloději), druzí na sobě samých (sebevrazi) a třetí na Bohu (rouhači proti Bohu, přírodě a práci). Ze sedmého do osmého kruhu musí básníci sestoupit hluboko propastí na zádech příšery Geryona. Osmý kruh se skládá z deseti tzv. Zlých žlebů, v nichž postupně pykají svůdci bičovaní d'ábly, pochlebníci živořící ve stoce plné výkalů, svatokupci zaboření v ohnivých jámách, kouzelníci, věštcí a proroci s hlavou obrácenou vzad chodící pozpátku, čachráři vaření ve vroucí směle, pokrytci s olověnými kutnami, zloději, kteří

⁵⁸ Alighieri, Dante. *Peklo*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha : Academia, 2007. str. 15

⁵⁹ Jiné pozdější pojmenování pro Háda. Dante takto nazývá Satana.

se po uštknutí hadem rozpadnou v prach a opět se zrodí, lstiví lidé odění v plamenech, strůjci schizmat a různic rozsekávaní ďáblem a falsifikátoři postihnutí svrabem. Uprostřed Zlých žlebů leží studna obklopená giganty, z nichž každý má svůj individuální trest. Gigant Anteus snese Vergilia a Danta do posledního devátého kruhu pekla. To tvoří zamrzlé jezero Kokýtos a je opět rozčleněno do čtyř částí. Trpí zde zrádci. V první oblasti jménem Kaina strádají zrádci svých pokrevních příbuzných, na druhém území, Antenoře, snášejí svůj trest političtí zrádci, ve třetím okruží zvaném Ptolemea jsou duše, které zradily ty, k nimž měly být pohostinné. Čtvrtou zónu označovanou jako Giudecca obývají zrádci svých dobrodinců. Najdeme zde Lucifera.

Když byli jsme už blízko natolik,

že Mistr shledal vhodným ukázat mi

tvora krásného ve svůj okamžik,

zastavil mne a řekl: „Zuby zatni,“

a zády k němu dodal, „to je Dis,

jsme tam, kde se ti hrůzou v očích zatmí.“ ...

Ten, který vládne bolesti a tmám,

od polou hrudi ční z ledové kůry...

... a jestli tvář stvůry

byla tak sličná jak ted' ohyzdná,

než zdvihla k Tvůrci oči plné jedu,

musí být nutně zdrojem všeho zla.

Ten div vylíčit, ne, to nedovedu,

on měl tři tváře, neklamal mě zrak,

jednu, zbarvenou do krvava, vpředu

a druhé dvě s ní spájely se tak,

že zprava zleva rostly zprostřed ramen

a splývaly tam, kde má hřeben pták.⁶⁰

V první, rudé tlamě žvýká ďábel Jidáše Iškariotského, ve druhé, žlutobílé Bruta a ve třetí, černé Cassia. Dantovu Satanovi vyrůstá ze zad několik párů netopýřích křídel, kterými neustále mává, a proto je Kokýtos zamrzlý.

---

⁶⁰ Alighieri, Dante. *Cit. d.* str. 146

Básníci sešplhají po ďáblově těle vzhůru do očištěnce.⁶¹ Ten je tvořen horou pod širým nebem. Skládá se ze sedmi očištěncových pásem podle jednotlivých hříchů. Po očištění čeká na duše na vrcholku hory pozemský ráj.

Vstup do očištěnce hlídá Cato z Utiky, antický mudrc, kterého Dante velmi obdivoval. Pod horou čekají na svůj vstup do očištěnce ti, jež pokání odkládali tak dlouho, jak mohli. V předočištěnci nalezne Dante také zemřelé násilnou smrtí, avšak oni dokázali odpustit svým vrahům dříve, než zemřeli a káli se za své činy. Setká se zde také s panovníky a vladaři⁶², kteří litují nesplněných povinností ještě za svého života.

Do očištěnce se vstupuje po čtyřech stupních vedoucích k úzké bráně hlídané andělem. Ten vyryje Dantovi na čelo sedm P⁶³, která musí cestou očištěncem smýt, jinak by nemohl vstoupit do ráje. Také je mu zakázáno, aby se ohlížel. Kdyby tak učinil, musel by se vrátit na začátek své cesty.

V prvním kruhu vykonávají očistu pyšní lidé. Ti se musí dívat na obrazy pokory a svou pýchu s sebou nosí jako balvan. V druhém kruhu jsou umístěni závistivci. Oční víčka mají sešitá drátem, aby neviděli na svět, a jsou bičováni důtkami spletenými z lásky. Ve třetím kruhu je hustý dým, v němž trpí hněviví. Čtvrtý kruh je určen lenivým běhajícím tryskem okolo hory. V pátém kruhu pykají marnotratníci a lakomci svázaní a přikovaní k zemi. Zde se k Vergiliově a Dantově pouti přidává také básník Statius⁶⁴. Předcházelo tomu zemětřesení⁶⁵. Když nastane, znamená to, že se nějaká duše očištěla a může vstoupit do ráje. Šestý kruh tvoří nestřídmi trpící hladu, přestože mají na dosah strom s ovocem a pramen vody. V sedmém kruhu se kají smilníci a chlípníci. Aby se očištěli, procházejí ohněm. Skrze něj musí projít také Dante, za ním už čeká vstup do pozemského ráje a Vergilius se s ním musí rozloučit, jelikož jako pohan do něj nesmí vstoupit.

Pozemský ráj je nádherná louka s hájem. Protékají jím dvě řeky – Léthé, řeka poskytující zapomenutí na hříchy, a Eunoé, řeka připomínající dobro, které člověk v životě vykonal. V ráji ho za doprovodu postav ze *Starého* a *Nového zákona* čeká

⁶¹ Svět je podle Dantových představ tvořen dvěma trychtýři s jedním spojujícím středem, ve kterém je vězněn od svého pádu právě Lucifer. Při prolézání tunelu se svět jakoby otočí.

⁶² Jmenovat můžeme např. Rudolfa Habsburského, Přemysla Otakara II., Filipa III. Smělého, Karla z Anjou či Jindřicha III.

⁶³ podle ital. *peccato* = hřích

⁶⁴ Římský básník velmi obdivující Vergilia a jeho dílo. Jeho nejznámějším dílem je *Silvae* (*Lesy*) a nedokončený epos *Achilleis*.

⁶⁵ Dante se zde dozajista inspiroje *Biblí*, kde nastalo zemětřesení při zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

Beatrice. Ta mu vyčiní za jeho život, kterým žil. Dante se pak musí napít vody z obou řek, aby mohl stoupat s Beatrice ke hvězdám.

Nebe má, stejně jako peklo, devět pohyblivých sfér pojmenovaných podle planet. Ty jsou poskládány podle modelu ptolemaiovského vesmíru – Měsíc, Merkur, Venuše, Slunce, Mars, Jupiter a Saturn. Do každé sféry spadají určité duše, ale všem se dostává v ráji stejných poct a blaženosti. V prvním kruhu, kruhu Měsíce, jsou duše, které nemohly dostát svým slibům, jelikož byli k jejich porušení donuceni násilím. Ve druhém Merkurově kruhu tráví věčnost duše konající za svého života dobro, k němuž ale byli poháněni touhou po slávě. Třetí kruh Venuše je věnován duším jednajícím ve jménu lásky. Ve čtvrtém kruhu Slunce jsou duše moudrých. Pátý Marsův kruh obývají mučedníci a bojovníci za víru. V šestém kruhu Jupitera sídlí duše spravedlivých a v sedmém kruhu Saturnu spatřuje Dante duše, které svůj život prožily v celibátu. V osmém kruhu je místo pro hvězdy. Poslední devátý kruh je určen pro anděly. Za všemi těmito kruhy nebe se nachází nehybné Empyreum, kde sídlí Bůh. V něm se Beatrice s Dantem loučí a její místo zaujímá sv. Bernard. Ten mu objasní rozestavení Empyreum, které Dante v básni přirovnává ke světelné růži. Vprostřed sedí Panna Marie a kolem ní Eva, Beatrice, Ráchel, Rebeka, Judita a Rút. Dále zde jsou sv. Jan Křtitel, František z Assisi, archanděl Gabriel, sv. Petr, Adam, Mojžíš, sv. Anna a sv. Lucie. Dante se modlí k Panně Marii, dosahuje tak plné blaženosti a má pocit, že s rájem dokonale splynul.

V *Komedii* se objevuje několik originálních představ. Nebudu zde popisovat všechny, pouze některé. Dantův ďábel podléhá konvenční představě jeho doby a zároveň je na něm cosi nového. Jeho tři tváře mají být alternativou k božské Trojici Otce, Syna a Ducha svatého. Novým prvkem je to, že ďábel je zobrazen jako poražený a téměř nevnímající své okolí (viz to, jak Vergilius s Dantem na zádech sešplhá po jeho srsti). Další novou myšlenkou je tzv. předočistec. Zřejmě vznikl na základě toho, že k tomu, aby se člověk dostal do očištění, stačilo se kát. Dante tak vymyslel jakousi zkoušku navíc, pokud přišla lítost příliš pozdě. Očistec není v jeho podání pekelným místem, jak byl až doposud většinou zobrazován, je v něm cítit naděje na spasení a dosažení ráje. Básník ve svém díle uvádí, že apokalypsa a poslední soud nastanou tehdy, když se „kapacita“ ráje naplní. Pro spasené lidské duše je vymezen stejný počet míst, jako je padlých andělů. Počet těchto míst tvoří jednu desetinu z původního andělského počtu.

Rozdíl mezi peklem, očistcem a rájem je na první pohled zřejmý, autor ale přidává ještě jednu odlišnost. V pekle vládne věčná temnota, která je naprosto depresivní pro všechny, kdo do ní vstoupí. V očistci se střídá den a noc, přičemž v noci není možné pokračovat v očištění duše. Nebe pak prostupuje zářivé povznášející světlo.

3 Motiv sestupu do podsvětí v české středověké literatuře

3.1 Čtenie Nikodémovo

Nikodémovo evangelium patří mezi novozákonní apokryfní spisy⁶⁶, konkrétně je zařazováno do *Pilátovského cyklu*. Evangelium se skládá z původně dvou samostatných textů – *Akt Pilátových* a *Kristova sestupu do pekel*, které byly spojeny pod tímto jednotným názvem zhruba v 10. století. Vzniklo pravděpodobně proto, aby doplnilo zmínku v kanonických evangeliích o Kristově sestupu do pekel. Oba dřívější texty vznikly zřejmě ve 2. století.⁶⁷ Český apokryf pak byl sepsán zhruba ve stejné době, v níž vznikal český překlad *Bible*.

Čtenie Nikodémovo začíná krátkým prologem, ve kterém je uveden autor, tedy Nikodém. Je představen jako židovský mistr a jeden z Kristových učedníků. Dále je zde uvedeno, že text byl nalezen římským císařem Theodosiem v Pilátově domě v Jeruzalémě.

Děj se odehrává za vlády císaře Tiberia. V té době přišli představitelé židovské obce v čele s Annášem a Kaifášem za Pilátem Pontským, aby odsoudil Ježíše Krista. Obviňují ho z čarodějnictví („*Kúzedlník jest a v knížeti d'ábelském Belzebubu vymietá d'ábly a všichni d'ábli poddáni sú jemu!*“ *Vece jim Pilát: „Z toho, což vy diete, to' nenie v nečistém duchu vyháněti d'ábly, ale v boží moci.*“⁶⁸), jelikož uzdravuje nemocné, obzvláště jim vadí, že v sobotu, den odpočinku, a dále jej viní z urážky Hospodina, když činí se synem božím a králem židovským⁶⁹. Pilát rozkáže, aby přivedli Ježíše. Po jeho příchodu se mu pokloní korouhve v soudní síni. Po několika dalších obviněních (např. to, že je narozen ze smilstva, rouhání, vzkříšení Lazara apod.) je Ježíš před lidem odsouzen k ukřižování i přesto, že ho lidé z davu obhajovali, mezi nimi byl i Nikodém a ti, které uzdravil.

Opět Pilát svolav všecko lidu množství, vece jim: „Viete-li, že obyčej jest přes den přesničný, točžto velikonoční, abych propustil vězně jednoho. I mám' znamenitého

⁶⁶ Apokryfy jsou texty, které nebyly přijaty do tradičního biblického kánonu. Své apokryfy má *Starý i Nový zákon*. Často vznikaly k doplnění informací v *Písmu*, jež v něm byly pouze zmíněny, např. osudy některých biblických postav apod.

⁶⁷ Dus, Jan, Pokorný, Petr. *Neznámá evangelia*. Praha : Vyšehrad, 2006. str. 315, 318-320

⁶⁸ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Próza českého středověku*. Praha : Odeon, 1983. str. 236

⁶⁹ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Cit. d.* str. 236

věžně v žaláři, vražedníka, jménem Barrabáše. Na Ježíšovi zajisté viny k smrti nenalézám. Kterého chcete, ať vám pustím?“ I zvolachu židé a řkúce: „Barrabáše pust' nám!“ Vece jim Pilát: „Což pak učiníme z Ježíše, jenž slóve Kristus?“ Vecechu všickni: „Ukřižován bud'!“ ... I vyšel jest Ježíš z domu radného, nesa svůj kříž s sebu, a dva nešlechtná zlosyny s ním. ... A když Ježíš na kříži pleše, vece: „Otče, shověj a odpust' jim, nebť nevědie, co činie!“ I stojieše lid hlédaje, i posmieváchu se jemu kniežata kněžská i starosty a súdce jich s mistry, sami mezi sebe řece: „Jiné jest uzdravoval, sám sebe nemóž uzdraviti. Jest-li syn boží, sstup nynie s kříže, a uvěřimy v něho!“^{70 71}

Josef si od Piláta vyžádal Kristovo tělo, aby je mohl pohřbít. Zabalil ho do bílého plátna a uložil do hrobu určeného pro něj. Když se o tom dozvěděli židovští starostové, nechali Josefa zavřít do místnosti bez oken, kterou zapečetili. Na druhý den místnost s neporušenými pečetěmi otevřeli, ale Josefa v ní nenašli. V ten samý den jim také strážci u Ježíšova hrobu oznámili, že k nim z nebes sestoupil anděl, odvalil kámen, kterým byl jeho hrob zahrazen, a oznámil jim, že vstal z mrtvých. Tento andělův čin doprovázelo také zemětřesení. Židé strážce podplatili, aby všem, co se zeptají, řekli, že byli uplacení Ježíšovými učedníky, aby mohli jeho tělo z hrobu odnést.

Do města přichází tři muži z Galileje – Finés, Adda a Lenez Aggeus – kteří Židům sdělí, že viděli Ježíše kázat svým učedníkům na hoře Olivetské. Opět jim byly dány peníze výměnou za jejich mlčení. Představené židovské obce navštíví i Nikodém, nabádá je, aby Krista hledali. Při marném hledání Ježíše je v Arimatii nalezen Josef a přiveden zpět. Při vyšetřování vypověděl, že ho z místnosti vyvedl Ježíš. Z Galileje se ke starostům donese zpráva, že Ježíš byl vzat do nebe. Také byl viděn zástup mrtvých v bílých rouších. Když byli dotázáni, jak je možné, že jsou živí, když byli již pochováni, dostane se poutníkům takového odpovědi: *S Kristem smy vyšli z pekla a on nás z mrtvých zkrivil. A vězte, žeť sú vrata pekelná i temnosti zrušeny a duše svatých odtovad sú vyňaty a nynie přebývají v ráji s pánem Jezukristem.*⁷²

Do Jeruzaléma byli povoláni Karinus a Leucius, dva zmrtvýchvstalí, aby podali své svědectví o Ježíšově skutku. Jelikož však mají zakázáno mluvit s živými, popíše jim ho na papíře.

⁷⁰ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Cit. d.* str. 245-247

⁷¹ Podle překladu řeckého rukopisu (Dus, Jan, Pokorný, Petr: *Neznámá evangelia*, str. 334) nastalo za Ježíšova ukřižování zatmění slunce.

⁷² Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Cit. d.* str. 260

Když jsme byli se všemi otci našimi posazeni v hluboké mrákotě pekelné temnosti, tehdy v náhle zjevila se jest zlatá slunce barva a veliká světlost a zlatohlav královský, prosvěcujíc na nás. Tehdy ihned peklo se zatřese i vrata smrti. ... Šatan, kníže i vévoda smrti, přiše, i vece ku peklu, točíž k sboru pekelnému: „Připravte se ku přijetí Ježíše, kterýžto chlubí se, by byl syn boží, a jesti' člověk, boje se smrti a řka: ‚Zamúcena jest duše má až do smrti.‘ ... A mnohé, kteréž sem já slepé a chromé, hrbovaté, malomocné i trápené činil, on jest uzdravil. A mnoho mrtvých, kteréž sem já k tobě přivedl, ty jest on živé bez prosby i bez otázanie vytáhl a vytrhl k sobě.“ ... Hlas veliký jakožto hrom řka: „Zdvihněte se, brány věčné, ať vejde král slavnosti!“ ... Tehdy ihned peklo se zatřáslo a brány smrti i zámkové i závory železné zetřevše se, i padechu. ... i zvolachu řece: „Přemoženi sme od tebe!“ ... Tehdy spasitel, král všie slavnosti Kristus, veleslavností svú potlačiv smrt, veliký řetěz nesa v rukú svú, vzdě jej na hrdlo Šatanovi, neb obvázáv jemu hrdlo a nazad tiem řetězem svázav jemu ruce jeho znak, uvrže jej v peklo. A svú svatú nohú vstúpiv jemu na hrdlo, vece jemu: „Mnoh jsi zlého vždy ustavičně činil bez přestánie, s dobrých cest vždy svodě, dnes tě dávám ohni věčnému!“ A zavolav rúče pekla, vece jemu: „Přikazujit' tobě, aby přijalo tohoto nešlechetníka, a měj jej v své stráží do toho dne, poněvadž já nepřikáží tobě, aby jeho pustilo.“ ... A ztáh pán Jezus Kristus ruku svú k svým svatým, vece: „Podťte ke mně všichni světí moji.“⁷³

Ježíš požehná Adamovi, Evě i všem ostatním. Na jeho příkaz pak archanděl Michael uvede všechny do ráje. Všichni, kteří vstali z mrtvých, mohou na zemi oslavit velikonoční svátky jako důkaz svědectví o Kristových činech, poté se opět musí vrátit do nebes. Po dopsání listu se bratři Karinus a Leucius rozplynou v jasném světle. Židé si uvědomí, co svým jednáním způsobili, a litují toho. Josef s Nikodémem zvěstují vše, co se stalo Pilátovi Pontskému, který vše také sepsal a poslal v listu císaři do Říma.

Kristův sestup do pekel mezi Velkým pátkem a Velikonoční nedělí slouží věřícím jako důkaz jeho síly a božství a zároveň je zobrazením souboje mezi Světlem a Temnotou, která způsobila jeho ukřižování. Můžeme si všimnout, že duše v pekle, do nějž Ježíš sestoupil, nebyly mučeny, pouze čekaly na jeho prorokovaný příchod.

---

⁷³ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Cit. d.* str. 263-271

3.2 Jiříkovo vidění

Jiříkovo vidění je textem českého původu, přičemž jako důkaz nám slouží to, že v žádné jiné zemi, ať už se jedná o Maďarsko (Uhry) či Britské ostrovy a Irsko, kde se odehrává, není znám.

V době jeho vzniku, tedy v období církevní krize ve 14. století, ho církev využívala pro stvrzení své výlučnosti a jedinečnosti. Pouze ona měla moc smazat všechny lidské hříchy a *Jiříkovo vidění* dokazovalo, že *spása duše nezávisí na dobrých skutcích, vyspělosti ducha, ba ani na víře v Boha, ale výlučně na víře v samospasitelnost církve*⁷⁴. Aby tato snaha byla co nejvíce účinná, byla původní podoba textu⁷⁵ upravena – byl redakčně zkrácen a byl mu dodán jakýsi pohádkový ráz, který ještě více později podtrhl Josef Kajetán Tyl ve své stejnojmenné pohádkové divadelní hře. *Jiříkovo vidění* bylo po těchto zásazích pochopitelné pro širokou masu lidí a stalo se oblíbeným lidovým čtením. I když je tento příběh v dnešní době spíše zapomenut, o jeho dřívější oblibě svědčí rčení „jsem jako v Jiříkově vidění“, přestože současný člověk jeho původní význam málokdy zná. Může také sloužit jako pravzor pro pohádky, ve kterých Honza vstupuje do pekla.

Ačkoli se nám může z předchozího popisu zdát, že je *Jiříkovo vidění* dobře promyšlenou fikcí, opak je pravdou. Rytíř Jiřík z Uher je skutečnou historickou postavou a stejně tak reálné bylo podle legendy i místo nazvané očistec svatého Patrika v Irsku.

Šlechtic Jiřík sloužil uherské koruně za doby vlády krále Ludvíka I. Velikého. Spravoval pro krále přístavní město Trani v jižní Itálii. Ve válkách zabil mnoho lidí, z toho důvodu se mu zjevil Duch svatý, aby mu připomenul jeho hříchy. Jiřík se proto vydává na kajícnu pouť, na níž chce dosáhnout očistění a klidu své duše. Na své cestě navštívil Řím i Santiago de Compostela a dověděl se na ní o očistci svatého Patrika. Vydal se na cestu do Irska, kde požádal převora kláštera svatého Patrika o vstup do očistce. Nejprve se však musel vyzpovídat a učinit pokání, poté se patnáct dní postil. Po splnění těchto podmínek ho mniši položili na nosítka, přikryli černou látkou a odnesli jej do kostela, kde mu zpívali vigilie, a nakonec ho donesli až k hrobu i se všemi poctami jako mrtvého. Když byly všechny obřady vykonány, doprovodili převor a král Jiříka na ostrov s malou kaplí, v jejímž pivním sklepě byl poklop zatížený třemi

⁷⁴ Kozák, Jaromír. *Jiříkovo vidění*. Praha : Onyx, 2007. str. 8

⁷⁵ Tato delší latinská verze byla vydána pouze jednou v r. 1930.

balvany. Na levé zápěstí mu uvázali kříž svatého Patrika a zavřeli za ním poklop do jeskyně.

Jiřík sestupoval po točitém schodišti hluboko do země, až spatřil světlo a vstoupil na krásné pole. Byl zde sám a jediná cesta vedla vpřed. Ta jej dovedla k bílé kapli, u které potkal tři bíle oděné muže. Jeden z nich mu poradil co dělat, když potká d'ábla – *Učiniž před sebou znamenie svatého kříže a tato slova řkúc: „Pane Jezukriste, synu boha živého, bud' milostiv mně hříšnému!*“⁷⁶

Jiřík pokračuje ve své cestě na další pole, na němž vidí tři tisíce d'áblů proměněných ve lvy a medvědy. Pokusí se ho odradit od víry v Boha, ale Jiřík pronese zaklínadlo, které mu poradil muž v bílém rouchu. D'ábel jej uvrhne do ohně, díky své víře je však Jiřík zachráněn. Podobné incidenty se odehrají i na dalších místech, která Jiřík navštíví. D'ábel se proměnil v armádu rytířů na koních, krásnou dámu se zástupem sličných panen, obyvatele města, hady s ostrými zuby plnými jedu, svatého Dominika a svatého Františka či zástup kněží. Převtělil se i do Jiříkova otce a bratrů a jeho milenky. Na své následující cestě viděl duše mučené d'ábly v železných kolech a hrncích s vroucím olovem, smůlou a sírou, byl svržen do hluboké studny, viděl horu s nešťastnými dušemi, které se modlily za úspěšnost jeho putování.

Jiřík došel až k pekelné propasti, přes kterou vedl most úzký pouze jako ostří meče. Poté, co se Jiřík pomodlil, zjevil se mu archanděl Michael v zeleném rouchu. Ten mu ukázal hrůzy, které duše zažívají v očistci.

I uzřel Jiřík tam duše mužské i ženské v osobách, jako jsou na tomto světě byly... a ty duše d'ábli velmě mučili. I viděl jest Jiřík některé duše za hrdlo pověšené provazy i postranky ohnivými a také ty duše hadi po vsí tváři i po všech stranách těla hrozně štípali. ... Ty jsou muky v uočistci trpěly, kteréž s pokáním s tohoto světa sešly jsou, neučinivše dosti za své hříchy.

Viděl jest Jiřík také bez čísla duší na železných kolách mučice se, a tak kola bez přestání d'ábli točili. A ta jest muka pyšných nebo hřícha pýchy. Opět jest viděl bez čísla kotluov a hrncov železných, plných zlata a stříbra, a to bylo velmě hroce rozpuštěno. A tu jsou duše seděly svázané ohnivými řetězy a d'ábli jim usta ruozno drželia to zlato a stříbro jim v usta lili, a ta jest muka všech lakomcov. ...

Opět jest viděl duše ženské i mužské, majíce ostrví ohnivé přes pupek, a to ostrví dosahovalo jih ledvie... ta muka jest smilstvie. ...

⁷⁶ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Próza českého středověku*. Praha : Odeon, 1983. str. 208

Více viděl jest Jiřík bez čísla duší, ostrými meči sekúc po všech stranách těla, rozsekávajíc všechny údy ruozno, a ta jest muka hněvu a pomsty. ...

Opět viděl jest Jiřík duše u stola sedíc, jimž miesto krmí dávali jiesti jedovatá zvieraata, jakožto hady, štíry a žáby i jiné, což jest jedovatého pokolenie... ta jest muka hřícha lakoty, tj. těch, ješto směle zruší puost čtyřidceti dnóv... kterýžto puost ustaven jest od svaté cierkve z práva. Také Jiřík uzřel duše, kteréžto d'áblové ostrými meči prsi proklávali. A to jest ta muka, ktožkolivěk svého bližního nebo komu jinému v které cti neb v kterém dobrém závidí a srdcem se proto mútí.

Opět uzřel Jiřík duše jedny v jednom domu, v němžto všelikací hadové rozličného plodu byli, a ti hadové jměli včelé ostrá žehadla, jímžto duše bodli i štípali. A ta jest muka hříecha tesknosti na božie službě.⁷⁷

Jiřík v očistci spatřil i svou matku a přátele, avšak nemohl si s nimi promluvit, byli od něj příliš daleko. Netěšilo ho jejich utrpení, ale byl rád, že mají naději na spasení. Dále v něm viděl anglického krále Roprechta⁷⁸ a francouzského krále Filipa⁷⁹. Archanděl Michael mu ukázal také obrovský kotel, v němž se sedm let kál sám svatý Patrik. Každý den pak z nebe sestupuje anděl, aby trpící duše povzbudil a dodal jim naději na spásu.

Po prohlídce očistce stanuli opět u propasti s úzkým a vratkým mostem, kde se potkali. Nyní musel Jiřík společně s archandělem Michaelem most přejít. Michael mu sdělí, že jediné, co ho zachrání před pádem do pekelné propasti, je jeho víra v Boha. Čím větší je tato víra, tím širší a pevnější je i most. Zhruba v půlce mostu se ho archanděl zeptá, zda by si přál vidět samotné peklo.

Jiřík zjevně v peklo vidúc, uzřeli jedno miesto veliké, horúctm ohněm hořiec, v němžto d'áblon bez čísla u mrzkých osobách, víc nežli jich kdy v uočistci byl viděl. Opět viděl bez čísla duší židovských, pohanských i kacieřských i jiných falešných křesťanóv, kteříž v smrtedlném hříše bez skrúšenie a bez pokánie s tohoto světa sejdú. I viděl jich v pekle množstvie, více nežli kdy v uočistci. Viděl jest z počtu křesťanského mnoho duší zatracených, kteréž v smrtedlném hříše umírají.⁸⁰

⁷⁷ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Cit. d.* str. 220-221

⁷⁸ Žádný anglický král se takto nejmenoval, takže jde zřejmě o zkomoleninu jména Rufus a tedy o krále Williama Rufuse.

⁷⁹ Zde je také několik možností – Filip IV., Filip V. nebo Filip VI.

⁸⁰ Kolár, Jaromír, Nedvědová, Milada. *Cit. d.* str. 223

Na druhé straně mostu stanuli na louce, na které kvetlo mnoho květin⁸¹. V dáli byl vidět stromový sad, jedno z okušení rajských rozkoší. Všude poletovali krásně zpívající ptáci. Došli ke zlaté zdi, zdi ráje, do kterého měl Jiřík povoleno vstoupit⁸². V ráji Jiřík uviděl širokou krajinu pokrytou drahým kamením, potkal zástup božských andělů a blahoslavených lidí i svatého Petra.

Při pohledu na nebe spatřil síň, v níž panuje Ježíš Kristus společně se svou matkou Pannou Marií. Oba udělili Jiříkovi požehnání a splnili mu prosby, které k nim vznesl. Prosil o to, aby byl ušetřen pekla, nemusel projít očištěm⁸³ a byl přijat do nebe, aby mu bylo řečeno, kdy zemře, a aby duše jeho matky byla propuštěna z očiště.

Poté dostal Jiřík úkol, který musí po svém návratu na zem splnit. Své poslání měl předat arcibiskupovi Richardovi, anglickému, francouzskému a egyptskému králi, babylonskému císaři i papeži Innocencovi, kterému měl ještě nařídit sjednání míru.

Tím byla Jiříkova pouť ukončena. Archanděl Michael jej zanesl zpět ke dveřím, jimiž vešel. Od jeho vstupu do očiště uplynulo přesně dvacet čtyři hodin. V tuto dobu byly dveře opět otevřeny převorem za doprovodu krále. Všichni, kteří se přišli na Jiříkův návrat podívat, spatřili archanděla Michaela, který jim požehnal a zmizel.

Jiříkovo vidění se skládá z třiceti krátkých kapitol. Jako prvním se Jiřík dozajista se svými zážitky z putování svěřil převorovi z kláštera svatého Patrika. Mnichy však vypravování zaznamenáno nebylo, jelikož pro ně bylo příliš podobné ostatním, které si vyslechli. Autorem textu není pravděpodobně ani sám Jiřík. Zřejmě ho vyprávěl nějakému knězi a ten příběh zaznamenal.

Příběh o vizích rytíře Jiříka je naprosto ojedinělý mezi ostatními příběhy tohoto typu svým popisem pekla. Otázkou zůstává, jak se k této vizi Jiřík dostal. Jaromír Kozák se domnívá, že Jiřík prodělal klinickou smrt. Jako argumentu využívá podobností z vyprávění o zážitcích při klinické smrti různých lidí.⁸⁴

V *Jiříkově vidění* můžeme shledat určitou podobnost s Dantovou *Božskou komedií*. V obou dílech je nadpřirozený svět zřetelně rozčleněn na několik částí, které se dále dělí. U Jiříka chybí jakékoli popisy spojovacích bran, naopak u Danta je na ně kladen důraz.

⁸¹ Zde můžeme vidět podobnost s egyptským světem mrtvých i antickými Elýsejskými poli.

⁸² Zakázaný vstup měl do ráje nebeského, protože byl ještě živý.

⁸³ Na tuto prosbu mu archanděl Michael odpověděl, že z očiště duši dostanou zádušní mše, které nechají pozůstalí za mrtvého sloužit. Zde můžeme pozorovat církevní propagandu, které mělo *Jiříkovo vidění* sloužit.

⁸⁴ Kozák, Jaromír: *Jiříkovo vidění*, str. 13

Jak jsem již zmínila, původně bylo *Jiříkovo vidění* sepsáno v latině vzdělaným knězem z jižní Francie. To nasvědčuje tomu, že Jiřík uposlechl příkazů archanděla Michaela a navštívil se svým poselstvím určené osobnosti. Z latiny byl pak text několikrát přeložen do němčiny a češtiny⁸⁵, ale jde pouze o výtahy z díla.

---

⁸⁵ Není známo, kdy přesně vznikl český překlad, ale pravděpodobně to bylo vzhledem k událostem ještě v předhusitském období.

Závěr

Na tomto místě bych ráda předložila shrnutí všeho, čím jsem se v jednotlivých oddílech své práce zabývala, uvedla poskytnuté poznatky do souvislostí, provedla určité zobecnění, a vytvořila tak závěr své práce.

Vergiliovo podsvětí je temné místo, ale nemůžeme o něm tvrdit, že by bylo přímo nehostinným. Je zobrazením typického podsvětí v řecko-římské mytologii – po sestoupení musí převozník převést duše na druhý břeh řeky. Ty mu za jeho službu zaplatí jeden obolos, poté je čeká Mínův soud. Ten rozhodne o jejich dalším osudu podle jizev, které na duši zanechaly její skutky v životě. Za provinění bude duše trpět v Tartaru, za dobrodiní stráví věčnost ne Élysejských polích nebo se může napít z řeky zapomnění, Léthé, a znovu vstoupit do nového těla. Podsvětí není v *Aeneis* popsáno příliš dopodrobna, ani zde nenajdeme popis utrpení či štěstí duší, ale přesto Vergilius ve svém díle podal obraz podsvětí tak, jak doposud žádný autor jeho doby.

U Lúkiána najdeme dva typy podsvětí – jedno je velmi podobné tomu Vergiliovu, ovšem s drobnými odchylkami, jako je funkce řek (v *Aeneis* je hlavní řekou, přes kterou Charón převáží duše, Styx, kdežto u Lúkiána je to Pyriflegethón) nebo zobrazení mytologických postav (Vergiliův Charón je nerudný stařec, ale Lúkiános ho popisuje jako dobrou duši). Rozdíly můžeme najít i u soudce duší. Konkrétně v *Menippovi aneb Věštění mrtvých* je zmíněn Mínos (Rhadamanthys je zde popsán jako ustrašenec). V ostatních jeho satirách je však častěji zmiňován právě Rhadamanthys. Lúkiánovo druhé podsvětí je naopak naprosto odlišným světem. Jsou jím Ostrovy blažených, tedy nádherné a přívětivé místo plné světla a barev, kde je Lúkiános se svými druhy vřele vítán. Jejich opakem je pak Ostrov hříšníků s ponurou atmosférou a vzduchem čpějícím sírou, smolou a spáleným lidským masem.

Dantův nadpřirozený svět je inspirován tím Vergiliovým. Peklo, očistec i ráj mají každý jinou podobu, své vlastnosti i charakteristiku. Peklo je temné, příšerné místo plné nářku, bolesti a pláče. Důležitými obyvateli pekla jsou postavy z mytologie Řeků a Římanů. Přes řeku Acherón převáží duše Charón, Mínos s dlouhým ocasem jim přisoudí okruh, v němž budou na věčnosti trpět, dále jsou to strážci jednotlivých kruhů – Kerberos, Mínótaurus, kentauři, Harpyje, příšera Geryon a giganti. V očistci střídání noci a dne, tedy temna a světla, naznačuje, že duše mají naději na spasení. Dante svůj očistec popsal jako místo velmi podobné našemu světu. I zde se ozývá nářek společně

s pláčem, ale můžeme zde cítit i naději a nakonec štěstí, když se duše očistí od svých hříchů a je jí povoleno vstoupit do ráje. Vstup do něj vede skrze pozemský ráj sídlící na vrcholu Očistcové hory. Jediným pocitem zde je štěstí doplňující naprostou dokonalost této části světa po smrti. Ráj je prostoupen čistou a oslepující září vycházející ze zde pobývajících duší.

Ježíš po své smrti sestoupil do pekel, v nichž vládla věčná a neprostupná tma. To on do ní přinesl spásné světlo a odvedl s sebou dobré a nezkažené duše čekající na jeho příchod, který byl předpovězen. Ty, co zde zanechal, jsou pak nuceny strávit věčnost v pekle. V tomto apokryfním evangeliu můžeme vidět rozdělení podsvětí na dvě samostatné soupeřící části, z nichž jedna sídlí dole, pod zemí, a druhá nahoře, v nebi. Do Kristova sestoupení totiž všechny duše, dobré i zkažené, odcházely po smrti do pekel, aby zde pobýly na věčnosti v již zmíněných tmách. Poté, co s sebou Ježíš odvedl duše do nebe, ty dobré přicházejí rovnou do něj a ty špatné do pekel. Nastala také změna v zobrazování pekla. Peklo podle evangelií, ať už kanonických nebo apokryfních, není místem, kde by duše trpěly za své hříchy. Tato proměna se netýká konkrétně tohoto textu, je však důležitá pro další rozvoj představ o pekle.

Jiřík ve svém vidění sestupuje do světa, ve kterém, podobně jako u Danta, najdeme peklo, očistec i ráj pohromadě. Na rozdíl od něj však v nich nenajdeme mytologické postavy ani z řecko-římského náboženství, ani z žádné jiné pohanské kultury (vzhledem k dějinám naší země bychom mohli očekávat vliv keltské mytologie). Očistec i peklo jsou si svým utrpením vzájemně podobné, což ovšem zmiňuje i Dante, ale Jiřík nepopisuje, že by u trpících duší cítil naději a touhu po spáse. Pouze on si tuto skutečnost uvědomuje a je za ni vděčen. Na cestě, než potká archanděla Michaela, který mu ukáže peklo, očistec i ráj, setkává Jiřík mnoho ďáblů. Ti se ho proměňují do různých podob (ctnostní rytíři, krásné panny, Jiříkova rodina, biskupové a kněží) pokouší svést na scestí, zradit ho od jeho víry. Ráj je pak opět opakem pekla a očistce. Duše však tráví věčnost „pouze“ v pozemském ráji, který Jiřík popisuje jako krajinu posetou drahým kamením. Vstoupit do „absolutního“ ráje, tedy do nebes ke Kristu a Marii, mohou jenom svatořečení.

Vstup do podsvětí je v literárním zpracování nejčastěji uskutečňován skrze přírodní proláklinu (jeskyni, propast). Toto je společné všem našim vybraným dílům (v *Aeneis* hrdina sestupuje skrze jeskyni, v *Menippovi aneb Věštění mrtvých* vznikne po obětování bohům trhlina v zemi, v Dantově *Pekle* není konkrétní sestup znám, jelikož Dante omdlí a probouzí se až u pekelné brány, ke které ho Vergilius přenesl, v *Jiříkově*

vidění můžeme předpokládat, že kostelní sklep byl postaven na vchodu do staré jeskyně a u Ježíšova sestupu do podsvětí lze za prostor, odkud se vydal na cestu, také považovat jeskyni, ve které byl pohřben). Jedinou výjimku tvoří Lúkiánovy *Pravdivé příběhy*, v nichž na Ostrovy blažených Lúkiános a jeho druhové připlují lodí.

Často jsou pro sestoupení do království mrtvých hrdinům kladeny určité podmínky, bez jejichž splnění by nebylo možné cestu vykonat. Vergiliův hrdina Aeneas dostane od Sibylly příkazáno, aby v lese našel Proserpininu zlatou větvíčku a pohřbil svého mrtvého druha. Samozřejmostí je obětování černého berana bohům. U Lúkiána je podmínkou měsíc intenzivních příprav, do nichž spadá půst, odřeknutí si pohodlí a každodenní omývání v řece. Před samotným sestoupením je také nutné darovat bohům obětiny. Podobné přípravy jako v *Menippovi* nalezneme i v *Jiříkově vidění*. Ty mají však čistě křesťanský charakter. Jedná se o půst tělesný i duševní (zpověď, pokání, život v celibátu, půst). U *Božské komedie* lze podmínky spatřovat v přání poznat nadpřirozený svět a touze po očistě duše. Ve *Čtení Nikodémovu* je podmínkou pro Kristův sestup do pekel jeho smrt, bez které by do nich nemohl vstoupit. Výjimkou jsou opět *Pravdivé příběhy*. Zde nejsou určeny žádné podmínky a nenajdeme v nich ani důvod, proč cestovatelé na Ostrovy blažených vstoupili, jelikož je k nim dovedla náhoda.

Většina těchto cest má i svůj důvod. Bez něj by byly většinou nesmyslné. Aeneas vstupuje do podsvětí proto, aby se znovu setkal se svým otcem. Ten mu mimo jiné ukáže i budoucnost jeho rodu. Menippos zase hledá smysl života, který mu není nikdo z mudrců na zemi schopen vysvětlit. Jiřík touží po očistě své duše od hříchů, které spáchal, Dantovi nic jiného nezbyvá, jestli si chce zachránit holý život. Ježíšův cíl je neosobní – jeho úkolem je spasit čisté duše uvězněné v temnotách pekla. Hrdinové se však mimo těch, za kterými do země, z níž není návratu, vstoupili, setkávají i s jinými dušemi. Jsou to buď duše rodiny a přátel, nebo známých osobností jejich či předchozího pokolení.

Důležitým motivem při sestupu do podsvětí je přítomnost průvodce. Bez něj by se hrdina nemohl vydat na cestu, jelikož nezná prostředí, které chce navštívit. Průvodce je předurčený k tomu, aby mohl komunikovat se záhrobím. Je tedy jasné, že v mnoha případech půjde o věštce, kněží, kouzelníky a nadpřirozené bytosti. Aeneovým průvodcem je Sibylla, věstkyně mající od bohů dar vidění do budoucnosti. Sloužila především Apollónovi, bohu slunce, krásy, umění, věštby a očistění. Měla zakázáno odhalit svou věštbu, psala je na papyrus a ukládala do jeskyně. Menippos si za svého průvodce vyvolil Mithrobarzana. Ten byl perským mágem věřícím v učení Zóroastra.

V *Pravdivých příbězích* Lúkiános a jeho druzi svého osobního průvodce nemají, ovšem na Ostrovech hříšníků fungují jacísi „turističtí“ průvodci, kteří zájemce provádějí po místech trestů a ke každému hříšníkovi *připojovali jak životopisy trestance, tak příčiny, pro něž si odpykávají tresty*⁸⁶. Dante i Jiřík získávají své průvodce až v nadpřirozeném světě a všichni z něj také pocházejí. Dante má dokonce dva – Vergilia, antického básníka, kterého velmi obdivoval a jehož díla si cenil, ten ho provází po pekle a očistci, a čistou duši Beatrice doprovázející ho do ráje. Jiříka se ujímá archanděl Michael. Ježíš žádný doprovod nemá, jediné, co ho provází, je Boží láska. Průvodci svým svěřencům na cestě pomáhají, např. Sibylla „zneškodní“ Kerbera, Mithrobarzanés obleče Menippa jako jiné hrdiny, kteří již do podsvětí sestoupili a opět se z něj vrátili. Jejich hlavním úkolem je však jakási duševní podpora a poskytnutí rad, mouder a poučení.

Člověk má také stanovený čas, který může v zemi mrtvých pobýt. Nejčastěji to je jeden den, tedy dvacet čtyři hodin (viz *Aeneis, Jiříkovo vidění i Peklo*).

Můžeme to tedy shrnout – pro sestup do podsvětí je nutné mít průvodce, který hrdinu ochrání a poskytne mu pomoc. Musí být splněny zadané podmínky a také k tomu musí mít hrdina důvod. Tím bývá většinou touha zjistit či poznat to, co se nelze dovědět tady na zemi. Jak už bylo řečeno, u Aenea je to budoucnost, u Menippa smysl života, u Jiříka a Danta pokání a očista duše.

Téma sestupu do podsvětí jsem ve své práci vzhledem k jejímu rozsahu nemohla vyčerpat. Ať už se podíváme do doby před středověkem nebo po něm, můžeme nalézt řadu dalších příspěvků k našemu tématu, které se vine historií literatury jako „červená nit“. Někde je možná trochu zaprášená, když zájem o toto téma upadá, avšak dosud je neporušená, což je velmi důležité. Vine se okolo dalších děl, jako jsou např. příběhy českého rytíře Bruncvíka, Miltonův *Ztracený ráj*, Goethův *Faust*, anglický gotický román, tvorba dekadentů, dílo Franze Kafky až do současné populární kultury i s jejími filmovými zpracováními a komiksy. Naše společnost stále věří v nadpřirozeno, proto autorům zůstává velký prostor pro jejich fantazii.

---

⁸⁶ Lúkiános. *Pravdivé výmysly*. Přel. Ladislav Varcl, Zdeněk K. Vysoký, Václav Bahník. Praha : Odeon, 1983. str. 169

Anotace

Autor / Author:

Lenka Koplíková

Název práce / Title of thesis:

Motiv sestupu do podsvětí v české středověké literatuře

The Motive of Descent into the Underworld in Czech Medieval Literature

Katedra, univerzita / Department, university:

Katedra bohemistiky, Univerzita Palackého v Olomouci

Department of Czech Studies, Palacký University in Olomouc

Vedoucí práce / Supervisor:

Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků / Number of characters:

101 248

Počet příloh / Number of supplements:

0

Počet titulů použité literatury / Number of sources:

28

Klíčová slova / Keywords:

Podsvětí, sestup do podsvětí, peklo, d'ábel, Čtenie Nikodémovo, Jiříkovo vidění, Publius Vergilius Maro, Aeneis, Lúkiános ze Samosaty, menippská satira, Dante Alighieri, Božská komedie

Underworld, Descent into the Underworld, Inferno, Satan, Gospel of Nicodemus, Visio Georgii, Publius Vergilius Maro/Virgil, Aeneid, Lucian of Samosata, Menippean Satire, Dante Alighieri, Divine Comedy

Resumé / Summary:

Práce je zaměřena na vývoj motivu sestupu do podsvětí v české středověké literatuře. V první části práce je představena historie a vývoj sestupu do podsvětí, pekla a d'ábla. Dále je pozornost věnována vybraným dílům ze světové literatury a českým textům

zabývající se touto tematikou. V závěru práce jsou všechny knihy vzájemně porovnány. Cílem této práce je snaha o nalezení společných prvků sestupu do podsvětí a jeho všeobecného modelu.

This work is focused on progress of descending motive to underworld in czech medieval literature. In the first part there is represented history and progress of descending to the underworld. There is mentioned associating imaginations of a hell and the devil. Then the attention is paid to selected chapters from the world literature and then to czech texts involving this matter. At the end of this assignment all the books are evenly compared. The aim of this is to attempt to find common patterns of descending to the underworld and attempt of creation of its general overview.

Seznam použité literatury

- ALIGHIERI, Dante. *Božská komedie*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha : Academia, 2009.
- ALIGHIERI, Dante. *Peklo*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha : Academia, 2007.
- AUGUSTA-BOULAROT, Sandrine, et al. *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*. Praha : EWA Edition, 1993.
- Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha : Česká biblická společnost, 1993.
- CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. Praha : KLP, 2004.
- CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Praha : KLP, 2008.
- CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha : Triáda, 1998.
- DUROZOI, Gérard; ROUSSEL, André. *Filozofický slovník*. Praha : EWA Edition, 1994.
- DUS, Jan A.; POKORNÝ, Petr. *Neznámá evangelia : Novozákonní apokryfy I.* Praha : Vyšehrad, 2006.
- FOUILLOUX, Danielle, et al. *Slovník biblické kultury*. Praha : EWA Edition, 1992.
- KÁBRT, Jan, et al. *Latinsko český slovník*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991.
- KOLÁR, Jaroslav; NEDVĚDOVÁ, Milada. *Próza českého středověku*. Praha : Odeon, 1983.
- KOLÁR, Jaroslav. Počátky české beletrie. In KOLÁR, Jaroslav; NEDVĚDOVÁ, Milada. *Próza českého středověku*. Praha : Odeon, 1983.
- KOZÁK, Jaromír. *Jiříkovo vidění : aneb skutečný zážitek pouti peklem i rájem za dosažením očisty duše*. Praha : Onyx, 2007.
- KOZÁK, Jaromír. Předmluva. In KOZÁK, Jaromír. *Jiříkovo vidění : aneb skutečný zážitek pouti peklem i rájem za dosažením očisty duše*. Praha : Onyx, 2007.
- LE GOFF, Jacques. *Zrození očiště*. Praha : Vyšehrad, 2003.

LÚKIÁNOS. *Pravdivé výmysly*. Přel. Ladislav Varcl, Zdeněk K. Vysoký, Václav Bahník. Praha : Odeon, 1983.

LÚKIÁNOS. *Šlehy a úsměvy*. Přel. Ladislav Varcl. Praha : Svoboda, 1969.

LURKER, Manfred. *Lexikon bohů a symbolů starých Egypťanů : průvodce mystickým a magickým světem Egypta*. Praha : Euromedia Group - Knižní klub, 2003.

MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*. Přel. Otmar Vaňorný. Praha : Svoboda, 1970.

MIKEŠ, Vladimír. Doba a život. In ALIGHIERI, Dante. *Božská komedie*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha : Academia, 2009.

MOLNÁR, Ondřej. Alighieri, Dante: Komedie (Ráj). *iLiteratura.cz* [online]. 2008, [cit. 2011-04-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/23565/alighieri-dante-komedie-raj>>.

MUCHEMBLED, Robert. *Dějiny d'ábla*. Praha : Argo, 2008.

NEŠKUDLA, Bořek. *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*. Praha : Libri, 2003.

PŮTOVÁ, Barbora. *Lidská tvořivost a imaginace v díle Hieronyma Bosche*. Dostupné z WWW: <http://www.biokulturologie.cz/Hieronymus_Bosch.pdf>.

RAHNER, Karl; VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2009.

Raoul de Houdan. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 16. Juni 2010 [cit. 2011-04-08]. Dostupné z WWW: <http://de.wikipedia.org/wiki/Raoul_de_Houdan>.

TRONSKIJ, I. M. *Dějiny antické literatury I. : Řecká literatura*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.

TRONSKIJ, I. M. *Dějiny antické literatury II. : Římská literatura*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1956.

TURNEROVÁ, Alice K. *Historie pekla*. Brno : Jota, 1995.

VARCL, Ladislav. Předmluva. In LÚKIÁNOS. *Šlehy a úsměvy*. Praha : Svoboda, 1969.